

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

TEOLOGICKÁ INTERPRETACE SKLADBY VÍTĚZSLAVA NEZVALA

„Z DOMOVINY“.

Vedoucí práce: prof. Mgr. Jaroslav Vokoun, Th.D.

Autor práce: Mgr. Petr Kukal

Studijní obor: Teologie služby

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: 2.

2021

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

8. března 2021

.....

Poděkování

Na tomto místě především upřímně děkuji prof. Mgr. Jaroslavu Vokounovi, Th.D., za laskavé vedení mé diplomové práce, za odborné rady, cenné připomínky a vstřícné a trpělivé jednání. Dále děkuji nezvalovskému badateli Bc. Aleši Hanzlíčkovi za cenné informace o struktuře Nezvalovy pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze.

Obsah

1	Úvod	6
2	Teoretická část	10
2.1	Nezvalova náboženská zkušenost	10
2.1.1	Formální příslušnost k církvi	10
2.1.2	Nezval a duchovní realita	11
2.1.3	Nezvalova víra v dobových svědectvích	13
2.2	Literárně-politický kontext doby	17
2.2.1	Veliký orloj	17
2.2.2	Seifert, Biebl a další	19
2.2.3	Církev v poúnorovém Československu	21
3	Praktická část	24
3.1	Skladba Z domoviny	24
3.1.1	Popis skladby	24
3.1.2	Struktura skladby	25
3.1.3	Ideová východiska	28
3.2	Rozbor skladby	30
3.2.1	Prolog – Strofa 1	30
3.2.2	První představení sousedů – Strofy 5-14	31
3.2.3	První vyznavačská vsuvka – strofy 15-16	38
3.2.4	Sociální reflexe strof 12-14 – Strofy 17-18	39
3.2.5	Druhá vyznavačská vsuvka – strofy 19-20	40
3.2.6	Druhý popis prostředí – strofy 21-28	42
3.2.7	Sociální reflexe veršů 26-28 – strofy 29-30	43
3.2.8	Třetí vyznavačská vsuvka – strofy 31-33	43
3.2.9	Vzpomínky na dětství – strofy 34-40	44
3.2.10	Druhé představování obyvatel obce – strofy 41-50	46
3.2.11	Čtvrtá vyznavačská vsuvka – strofy 51-52	47
3.2.12	Vzpomínky na dětství – strofy 53-60	47
3.2.13	Pátá vyznavačská vsuvka – strofy 61-64	47
3.2.14	Agitační pasáž strofách 65-66.	48
3.2.15	Šestá vyznavačská vsuvka – strofy 67-70	48
3.2.16	Vzpomínky na I. světovou válku – strofy 71-78	49
3.2.17	Třídně založená kritika první republiky – strofy 79-88	50
3.2.18	Sedmá vyznavačská vsuvka – strofy 89-90	52

3.2.19	Sociálně kritické vzpomínky na domov – strofy 91-92.....	52
3.2.20	Apostrofování sousedů (volání mrtvých) – strofy 93-98.....	53
3.2.21	Apologetika družstevního hospodářství – strofy 99-104	55
3.2.22	Osmá vyznavačská vsuvka – strofy 105-107	56
3.2.23	Lyrizovaný popis nové vsi – strofy 108-110	57
3.2.24	Prorockví šťastné budoucnosti – strofy 111-113.....	58
3.2.25	Devátá vyznavačská vsuvka – strofy 114-116	59
3.2.26	Vzpomínky na domov, návrat idyly – strofy 117-124.....	60
3.2.27	Odhalení idealizace – strofy 125-129.....	60
3.2.28	Osobní rodinná vsuvka, pocta matce a otci – 130-134.....	61
3.2.29	Loučení a závěrečné pozdravy – strofy 135-144.....	63
3.2.30	Epilog – strofy 145-146	66
4	Závěr.....	68
	Seznam použitých zdrojů	70
	Abstrakt.....	74
	Abstract	75

1 Úvod

Téma analýzy teologických motivů v básnickém díle jsem si zvolil na základě své studijní zkušenosti se specifickým přístupem ke zkoumání textů, jímž je poetická teologie. Jde o přístup typický právě pro Teologickou fakultu Jihočeské univerzity; žádná z dalších teologických fakult v České republice takový kurz nenabízí. Téma bývá sice jednorázově reflektováno v ojedinělých esejích, kritikách či jiných publicistických útvarech,¹soustředěnou pozornost mu však nevěnuje žádné jiné akademické pracoviště. Také kvalifikační práce, které tento přístup rozvíjejí, vznikají v posledních letech spíše sporadicky² a jejich zaměření sleduje zejména trend v určité autorské generaci či škole.

Mou ambicí je uplatnit postupy poetické teologie (zmocňování se teologického smyslu skrze poetický obraz) na jediném textu jediného básníka. Tato vysoká míra detailu mi umožňuje podrobně demonstrovat, jak o potenciálu poetické teologie přemýšlím a jaké vidím možnosti její konkrétní aplikace. Vlastní rozbor díla v duchu uvedeného přístupu tvoří také stěžejní část mé diplomové práce.

Skladbu básníka Vítězslava Nezvala *Z domoviny* jsem si pro daný účel zvolil ze dvou důvodů. Prvním z nich je doba jejího vzniku. Skladba vyšla v roce 1951, tedy v letech charakterizovaných v Československu mimořádně tvrdými protináboženskými represemi ze strany vládnoucí komunistické moci³. Tím překvapivější je míra teologických motivů, které do ní básník dokázal vložit. Aby však skladba mohla v atmosféře tuhé cenzury a důsledného ideologického dohledu vyjít, musel tak učinit způsobem, který klade na jejich interpretaci zcela jiné nároky, než jaké si žádala dobová frézistická poezie⁴.

Druhým důvodem této volby je moje bezpečná znalost básníkovy života a díla, jemuž se věnuji mnoho let. Rozsáhlá orientace v celém kontextu Nezvalovy tvorby mi umožňuje interpretovat některé motivy nejen v rámci uvedené skladby, ale také na pozadí básníkovy celkového uměleckého odkazu.

¹ PUTNA, MARTIN, C.: Poetická teologie. Teologové a aktivisté s uměleckými extenzemi. In: *Český bratr* [online] 2017 (22) 8 [cit. 19.03.2021]. Dostupné z: <http://www.ceskybratr.cz/archives/14396>

² KRPCOVÁ, MARGARETA: *Poetická imaginace anglikánské spirituality ve vybraných dílech metafyzických básníků 17. století*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce J. Vokoun.

³ Viz str. 21-23 této práce

⁴ Viz str. 17 této práce

Za mým rozhodnutím stojí konečně také vědomí, že Nezvalovo dílo je dosud vykládáno redukovane a bez dostatečné pozornosti k jeho spirituálnímu rozměru.

Cílem mé práce je detailní analýzou, interpretací a jejich konfrontací s mimoliterární realitou ověřit hypotézu, že Vítězslav Nezval v uvedené skladbě, v příkrém rozporu s dobovou politickou atmosférou, nejen rehabilituje křesťanství (zejména v podobě tradiční moravské lidové zbožnosti katolické provenience), nýbrž se snaží o jeho dialektickou syntézu s komunistickou ideologií.

Domnívám se, že básníkova podpora dělnické emancipace a v posledku komunistické politiky má (možná nevědomě) náboženský základ a že jeho představa světa osvobozeného od třídních antagonismů je desakralizovanou analogií Božího království. Konečně zamýšlím na několika příkladech demonstrovat Nezvalovy složitě provázané sakrální a profánní myšlenkové koncepce, které u něj v rámci jediného básnického obrazu (na úrovni poetického paradoxu) koexistují současně a paralelně.

Při řešení tohoto badatelského záměru vycházím přirozeně především ze samotného textu sklady. Jeho významové pole je však plně pochopitelné teprve na základě znalosti dobového společenského kontextu a alespoň rámcově také okolností básníkova života. V úvodu práce tedy nejprve sleduji vývoj Nezvalovy spirituality od dětské, spíš fantasijní nábožnosti přes reflexi vlastní (ne)víry a formální rozchod s církví až po neokázalý návrat do duchovního rámce moravského katolictví. Současně mapuji také Nezvalův zájem o nenáboženskou spiritualitu, reprezentovanou především celoživotním zaujetím astrologií a některými dalšími okultními obory (např. chiromantií).

V podobném rozsahu komentuji také dobový kontext, charakterizovaný hlavně neskrývanou nenávisť poučnou komunistické moci vůči všem náboženským projevům a zejména vůči církvím, především katolické. Pro samotný rozbor skladby je zmíněná společenská atmosféra důležitá tím, že na jedné straně dokládá Nezvalovu (mnohdy jistě nevědomělou) víru, jíž i za těchto okolností s až dětskou bezelstností přiznává. Na druhé straně vysvětluje, proč je někdy duchovní smysl veršů skryt v hloubce obrazů, když i sám Nezval prohlédl, že z něj promlouvá jeho spiritualita.

Konečně se krátce zmiňuji o fenoménu sakralizace totalitních systémů, včetně komunismu. Tento exkurz je především ilustrativní a dotváří myšlenkové pozadí diplomové práce.

Struktura práce respektuje ustálené schéma: Úvod – teoretická část – praktická část – závěr. Teoretická část je tvořena výše zmíněnými kapitolami reflektující mimoliterární kontext vzniku a percepce skladby, praktickou část tvoří vlastní rozbor textu. Pro přehlednost a snazší práci s textem jednak čísluji strofy vzestupnou řadou, jednak celek skladby strukturuji podle dominantních motivů. Jde o pomocnou konstrukci, jež nemá oporu ve vlastním básnickově textu, který jakékoli formální dělení postrádá. Pro dosažení stanovených cílů se však tento postup ukázal být velmi praktický.

Jako dominantní interpretační klíč uplatňuji tradiční interpretaci literárního díla v duchu Hamanovy školy.⁵ Tématu a cíli práce odpovídá rovněž použitý jazyk, který nerezignuje na požadavky kladené na odborný text, současně je však také výrazem interpretačního aktu jako svébytného tvůrčího projevu⁶.

Základ použitých zdrojů tvoří českojazyčné publikace, což vychází především z tématu práce, bytostně vázaného na českou slovesnou kulturu. Z cizojazyčných zdrojů se opírám o práce ruských badatelů, neboť zájem ruské literární vědy o Nezvalovu tvorbu je tradičně silný. Na anglickojazyčné publikace odkazují výběrově, zejména v oddíle o sakralizaci politiky.

Primárním pramenem mé práce je samotný text skladby *Z domoviny* v prvním vydání z roku 1951, jež ovšem průběžně konfrontuji s texty dalších vydání. Jedinou textovou změnou je absence strof 113-144 ve vydání v Díle VN, svazek X, z roku 1959. Jinak se text skladby v jednotlivých vydáních neliší. Dalšími primárními prameny jsou dokumenty z pozůstalosti Vítězslava Nezvala uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, které jsem měl k dispozici v digitalizované podobě.

⁵ Prof. PhDr. Aleš Haman, DrSc. – významný literární vědec zabývající se mj. interpretací literárního díla, dlouholetý vedoucí pracovník Ústavu estetiky a dějin umění FF JČU v Českých Budějovicích. Jeho interpretační principy byly inspirovány postupy francouzského křesťanského filozofa Paula Ricoeura; pro téma diplomové práce jsou proto velmi relevantní.

⁶ Viz pojetí literární kritiky u F. X. Šaldy a zejména pak u Bedřicha Václavka. K tomu např.: MIKULÁŠEK, ALEXEJ: *Interpretační etudy*. Balt-East, Praha 2009, str. 133-143.

Sekundární prameny a pomocnou literaturu uvádím v závěru práce. Jde především o odborné publikace z oblasti literární vědy, z oblasti teologie a o memoárovou literaturu poskytující svědectví o projevech Nezvalovy spirituality.

Chovám pevnou naději, že předložená práce jednak posune poznání díla Vítězslava Nezvala coby mimořádného zjevu české literatury XX. století směrem k jeho větší plastičnosti, jednak poskytne materiál pro další rozvíjení postupů poetické teologie jako specifického způsobu zmocňování se teologického smyslu textu.

2 Teoretická část

2.1 Nezvalova náboženská zkušenost

2.1.1 Formální příslušnost k církvi

Vítězslav Nezval se narodil do katolické rodiny, minimálně po formální stránce: Básníkův otec Bohumil Nezval i matka Emílie Nezvalová, rozená Mityšková, byli pokřtěni v římskokatolické církvi⁷. Také Vítězslav Nezval byl dva dny po svém narození, 28. května 1900, ve farním kostele v Řeznovicích pokřtěn jako Vítězslav František Josef⁸ – křestní jména dostal po dědečcích z matčiny strany⁹.

O tom, že se básníkovi v rodině dostalo alespoň základů autentické křesťanské formace, je však namístě pochybovat. Básníkův otec Bohumil Nezval byl přesvědčený socialista, což se na přelomu století s tradiční náboženskou výchovou příliš neslučovalo. Alespoň tak o tom vypovídají obě jeho děti: Vítězslavova mladší sestra Vlasta ve vzpomínkové knize o společném dětství stráveném v Biskupkách a Šamikovicích¹⁰, sám básník hned v několika básních, především v poemě *Syn lidu* (*Chrpy a města*, 1955)¹¹. Podobně se vyjadřuje také ruský badatel Igor Inov, který připomíná, že Bohumil Nezval byl za I. světové války rakousko-uherskou brannou mocí hodnocen jako nespolehlivý. „Hnusily se mu monarchistické pořádky a církevní dogmata,“ píše doslova.¹²

Z dalších možných formačních vlivů můžeme vzít v úvahu výuku náboženství, jež byla v letech, kdy Vítězslav Nezval navštěvoval obecnou školu (1906-1911) i gymnázium (1911-1919), povinnou součástí kurikula obou těchto škol.¹³ Druhým, jakkoli omezeným zdrojem náboženské formace – především svědectvím vlastního života – byla básníkovi blízká přítelkyně rodiny, babička Říhová, kterou jako dítě upřímně miloval a o jejíž „nábožnosti“ se opakovaně zmiňuje v pamětech i v díle.^{14,15}

⁷ Křestní list Vítězslava Nezvala. Literární archiv Památníku národního písemnictví, inv. číslo 13789-13790, přírůstkové číslo 21/71

⁸ Tamtéž

⁹ FISCHEROVÁ-NEZVALOVÁ, VLASTA: *Kouzelná říše dětství Vítězslav Nezvala*. Státní nakladatelství dětské knihy, Praha 1962, str. 14.

¹⁰ Tamtéž, str. 12.

¹¹ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Chrpy a města*. Československý spisovatel, Praha 1955, str. 9-18.

¹² ИНОВ, ИГОРЬ: *Судьба и музы Витезслава Незвала : по страницам воспоминаний, дневников, писем, рукописей...* Москва : Художественная литература, 1990, стр. 7.

¹³ KASPER, TOMÁŠ; KASPEROVÁ, JANA. *Dějiny pedagogiky*. Grada, Praha 2008, str. 100.

¹⁴ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z mého života*. Československý spisovatel, Praha 1965, str. 29.

¹⁵ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1951, str. 13.

Jak básník sám náboženskou zkušenost v čase dětství a dospívání reflektoval, případně snad i specifickým způsobem prožíval, se můžeme dohadovat z kusých svědectví, zanechaných v jeho básních i prózách, vždy přirozeně s vědomím literární stylizace, které tyto texty podléhají.

V předškolním a mladším školním věku vnímal Nezval víru především skrze její rituální projevy. Jako každé senzitivní dítě byl i on silně zasahován barvitými náboženskými slavnostmi, poutěmi, svátky Božího těla a podobnými spektakulárními projevy zbožnosti. Škola v Šamikovicích, kde vyrostl, sousedí přes ulici s kapličkou; v ní se konaly májové pobožnosti a jiné slavnosti, často byla ale také místem projevů individuální lidové zbožnosti, především soukromých modliteb, které mohly jen těžko uniknout pozornosti vnímavého chlapce. Vzpomíná rovněž na zážitky z poutí, posvícení, pohřbů¹⁶. S postupujícím dospíváním však téma náboženské zkušenosti z básnickových vzpomínek mizí. Naposledy se s ním významněji setkáváme v románu *Posedlost*, kdy v nesporné¹⁷ stylizaci do postavy Ludvíka vzpomíná na povinnou účast na bohoslužbách v době vyšších gymnaziálních studií v Třebíči¹⁸.

Formálním ukončením básnickovy příslušnosti k věřícímu společenství je vystoupení z katolické církve v březnu roku 1920. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví samotná žádost o toto vystoupení přirozeně chybí, máme však k dispozici potvrzení z 8. 3. 1920, kterým vládní komisař (podpis nečitelný) v zemském hlavním městě Brně bere tuto skutečnost na vědomí¹⁹.

2.1.2 Nezval a duchovní realita

Vystoupení z církve ovšem nic neříká o Nezvalově skutečném duchovním životě, prožitku transcendence či osobní náboženské zkušenosti v následujících letech. Na počátku dvacátých let XX. století jde o téměř povinný projev levicového vzdoru a částečně také národovectví – viz veliký odliv věřících katolické církve po rozpadu

¹⁶ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Dolce far niente*. In: *Dílo XXVII-XVIII-XXIX*. Československý spisovatel, Praha 1967, str. 263 et seq.

¹⁷ Identita básníka s postavou Ludvíka je verifikována téměř identickými obrazy a formulacemi obsaženými v autobiografické novele *Sexuální nocturno*.

¹⁸ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Posedlost*. In: *Dílo XXVII-XVIII-XXIX*. Československý spisovatel, Praha 1967, str. 128.

¹⁹ Doklad o vystoupení z církve. Literární archiv Památníku národního písemnictví, inv. číslo 13876, přírůstkové číslo 21/71

Rakouska-Uherska^{20,21}, stejně jako podobná gesta u dalších básníků (Jiří Wolker, Ivan Blatný²², aj.).

Básnické i prozaické dílo, vlastní básnickovy memoáry a konečně také vzpomínky jeho přátel naopak svědčí o tom, že vědomí duchovního principu určujícího povahu bytí materiálního světa bylo básníkovi vlastní. Ruský badatel Igor Inov připomíná Nezvalův zájem o teosofii²³, který se projevoval už počátkem 20. let, v době Nezvalovy epizody na brněnských právech;²⁴ v četných českých spisovatelských memoárech je zmiňován jeho zájem o cokoli okultního²⁵. Signifikantní je v tomto ohledu např. líčení Nezvalovy reakce na nevysvětlitelnou událost v domě Vladislava Vančury před jeho zatčením gestapem. Z police nad schodištěm ve Vančurově domě na Zbraslavi prý vypadla za noci s ohlušující ranou kniha jinak zde pevně usazená a především sevřená tlakem sousedících svazků. Na podlaze spočinula rozevřená, hřbetem dolů. Nezval velmi emotivně reagoval na to, že Vančurovi knihu uklidili zpět, aniž by kohokoli napadlo přečíst text na obou rozevřených stranách. Prý tu byl jistě vzkaz či varování. Bez ohledu na to, co si o této domněnce myslíme, se musíme ptát, od koho by měl tento vzkaz pocházet, pokud bychom přijali představu nevěřícího básníka, čirého materialisty.

V kontextu naší práce je navíc zajímavé, že zatímco Igor Inov uvádí, že šlo o Zbraslavskou kroniku²⁶ (čerpá zjevně z Nezvalových pamětí *Z mého života*, jak vyšly v Díle²⁷), Seifert při líčení téže příhody nechává na zbraslavské schodiště zřítit se Bibli²⁸. Selhává Nezvalova paměť, nebo jde o opatrnost člověka, jenž své paměti publikuje v protináboženské atmosféře 50. let, zatímco Seifertův text je psán s vědomím vydání v exilovém nakladatelství bez cenzury?²⁹ A pokud vzpomínku pro

²⁰ SKALICKÝ, KAREL: *Církev v Evropě, Evropa v církvi*. Trinitas, Svitavy 2019, str. 239-241.

²¹ Podle Martina C. Putny (*Česká katolická literatura 1918-1945*, Torst, Praha 2010, str. 274-275) to bylo až 1.400 000 osob.

²² REINER, MARTIN: *Básník. Román o Ivanu Blatném*. Torst, Praha 2014, str. 36.

²³ Teosofie – eklektické hnutí esoterické spirituality,

²⁴ ИНОВ, ИГОРЬ: Судьба и музы Витезслава Незвала : по страницам воспоминаний, дневников, писем, рукописей... Москва : Художественная литература, 1990, стр. 5.

²⁵ Např. SEIFERT, JAROSLAV: *Všecky krásy světa*. Československý spisovatel, Praha 1985, str. 278.

²⁶ ИНОВ, ИГОРЬ: Судьба и музы Витезслава Незвала : по страницам воспоминаний, дневников, писем, рукописей... Москва : Художественная литература, 1990, стр. 167.

²⁷ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Dílo XXXVIII | Z mého života*. Československý spisovatel, Praha 1978, str. 113.

²⁸ SEIFERT, JAROSLAV: *Všecky krásy světa*. Československý spisovatel, Praha 1985, str. 520.

²⁹ Kniha vyšla poprvé v roce 1981 v německém exilovém nakladatelství Index.

její větší atraktivitu stylizuje Seifert, není příznačné, že s Nezvalem spojuje právě Bibli?

Mezi nejmarkantnější projevy dokládající, nakolik bylo Nezvalovo myšlení a prožívání vzdálené materialistické doktríně, je jeho téměř celoživotní zaujetí astrologií, které připomíná v podstatě každá necenzurovaná vzpomínka současníků na Nezvala³⁰. Básník pevně, takřka bezmezně věřil v osud, který je možné vyčíst z postavení hvězd. Vytvořil stovky horoskopů: sobě, členům své rodiny, svým spolupracovníkům, svým láskám, ale třeba také surrealistické skupině. Do astrologických tabulek rychle nahlédl i v roce 1944, kdy ho do brněnského domku jeho rodičů přišlo zatknout gestapo, aby zjistil, zda jsou mu hvězdy nakloněny³¹. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví je dokonce na 71 listech strojopisu uložena Nezvalova nedokončená učebnice astrologie, podle znalců velmi kvalitní³².

Zejména z posledně uvedeného můžeme vyvozovat, že Nezval věřil v nadosobní řád světa, který má zásadní vliv na život člověka a je pro něj poznatelný z viditelných jsoucen a jejich vztahů. Tato víra přitom bývá pravidelně spojena s vírou v garanta takto rozpoznávaného řádu. Může jím být právě tak personální bůh jako neosobní princip, avšak u hypersenzitivního Nezvala je akceptace chladné neosobní logiky spíše nepravděpodobná. Že básník, zasažený nejen tradiční školní katolickou edukací, ale také celým myšlenkovým kontextem evropské kultury, nedokázal vystoupit z pojmového schématu křesťanství, budeme dále demonstrovat na jeho vlastních vyjádřeních, jak se nám zachovala v literatuře a pramenech.

2.1.3 Nezvalova víra v dobových svědectvích

Nejosobnějším vyznáním je patrně věta v básníkově nepublikovaném zápisníku uloženém v Literárním archivu Památníku národního písemnictví; nedatovaném, avšak z dalších poznámek patřícím do let 1925-1926: „Věřím, že existuje prapříčina

³⁰ Např. FIRT, JULIUS: *Knihy a osudy*. Atlantis, Brno 1991, str. 240.

³¹ VANÝSEK, JAN. *Prožil jsem zvláštní století: vzpomínky očního lékaře prof. MUDr. Jana Vanýska*. Brno: Albert, 2007, s. 136.

³² TURNOVSKÝ, PAVEL: Nezval, surrealista a astrologie, 2009. *Rezonance*. [online] 11(10). [cit. 1.10.2020]. Dostupné z: <http://www.rezonance.cz/wp/nezval-astrologie-a-surrealiste/>

všeho, která se obyčejně nazývá Bůh."³³ Básník toto vyznání adresuje své tehdejší lásce Zdeně Smolové, již se těmito charakteristikami snaží představit a sdílet se s ní. Lze proto samozřejmě spekulovat také o možnosti sebestylizace, především v případě, že by básník mohl očekávat, že si Zdena Smolovou tímto deklarovaným postojem nakloní. O tom, že je to velmi nepravděpodobné, ovšem svědčí jak básníkovo všeobecně známé, až vášnivé lpění na osobní svobodě a autonomii ve vztazích, tak především další vyjádření jeho samého a svědectví dalších osob.

Z dalších autentických vyjádření si zaslouží pozornost dopis, který Nezval napsal v létě roku 1926 z Dalešic, kde byl tak jako každoročně u rodičů na prázdninách, svému příteli fotografu Vladimíru Motyčkovi. Najdeme v něm také tyto věty: „Věřím, že nad Moravou se vznáší Panna Maria, která je ztělesněním mého náboženského citu.“³⁴ O několik řádek dál čteme: „Lidské je pokračováním božského.“

Téměř bezprostředně následují věty: „Lásku náboženskou musíme především podepřít láskou k tomu, co rozšiřuje Boha. A to je jakákoliv práce, ze které vzniká jakékoliv dílo. Nebudeme opěvovat tu práci a to dílo. To dělají lenoši a špatní romantikové. Budeme dělat díla, dáme jim všechno ze sebe a ztratíme se v nich.“³⁵ Toto je ostatně aspekt, který v Nezvalově díle mnohokrát zazní. Jeho okouzlení tvořivou prací (viz modelově skladba *Edison*) má náboženský rozměr. Poslední věty dopisu před závěrečným pozdravem znějí: „Utrpení je samozřejmé. Vzpomeň na Krista.“

Ani zde se samozřejmě nevyhneme výhradě, že Nezval používá náboženské pojmy a konstrukce spíše vnějškově, jako básnické obrazy. Tento výklad by byl snad legitimní v jednom každém ojedinělém případě. Neobstojí však, pokud reflektujeme celek básníkových prohlášení, v nichž téma náboženství figuruje. Kvantita tu hegelovsky přechází v kvalitu. V Nezvalově osobnosti je zřetelný rys náboženskosti. Nechme o něm ostatně promluvit Nezvalovy současníky.

³³ Zápisník Vítězslava Nezvala: „V tomto zápisníku nechť je...“. Literární archiv Památníku národního písemnictví, inv. číslo 19259, přírůstkové číslo 21/71

³⁴ KRULICHOVÁ, MARIE; VINAŘOVÁ, MILENA; TOMEK, LUBOMÍR (eds): *Depeše z konce tisíciletí / Korespondence Vítězslava Nezvala*. Československá spisovatel, Praha 1981, str. 349.

³⁵ Tamtéž

Vedle literárních vzpomínek např. Kalistových, které ještě zaznějí, máme k dispozici svědectví mimořádně autentické. Pochází totiž ze vzpomínek Ludmily (Lilly) Hodáčové, která byla v letech 1936-37 Nezvalovi neobyčejně blízká; jejich milenecký vztah byl pro básníka výjimečný, kvalitativně nesrovnatelný s desítkami dalších románeků.

Ludmila Hodáčová vydala v 85 letech, tři roky před svou smrtí, knihu vzpomínek na tento vztah, pro svou otevřenost vnímanou částí literární kritiky jako kontroverzní. Mimo dominantního tématu tajené lásky v ní však mimoděk zanechala důležité svědectví o básníkově víře. Pro nás je o to cennější, že na rozdíl od dosavadních juvenilních vyznání dosvědčuje básníkovu smýšlení z raného středního věku (37 let).

Předmětná citace zachycuje rozhovor Vítězslava Nezvala s Lilly v situaci, kdy je jeho maminka hospitalizována s rakovinou a čeká na operaci:

„Vždy, když byl hluboce rozechvěn, míval záchvaty barokního myšlení: Tak i teď: ‚Víš co? Jdi teď do kostela a modli se za ni.‘ - ‚Ale Slávku, ty jsi přece ateista.‘ - ‚Ale ty ne. Jen jdi a modli se. Tebe Pán Bůh vyslyší.‘ - ‚Proč by mě měl vyslyšet, a tebe ne?‘ - ‚Ty s ním máš spojení. Já ne.‘“³⁶

Samozřejmě že tu z Nezvala mluví strach, pohnutí, jeho mystikou trvale uchvacované vědomí. Přesto Boží existenci vnímá jako samozřejmou. ("Ty s ním máš spojení.") Jako by strach a mezní situace stíraly jeho deismus, který se právě v těchto chvílích jeví jen jako velmi tenký nátěr.

Bez zajímavosti, i když spíše jako dokreslující okolnost, není ani další výňatek z Hodáčové vzpomínek. Jde o citaci z Nezvalova dopisu odeslaného jí 6. 12. 1937 z Brna: „Maminka se jen usmála – ale dnes řekla najednou v nemocnici paní, která je s ní na pokoji a s níž se zná již z nemocnice: Syn mně řekl, že až se uzdravím, napíše mi knížku. A večer řekla najednou mezi řečí československému knězi. To je syn Vítězslav. Vítězslav Nezval.“

Úryvek dosvědčuje minimálně to, že Emilii Nezvalovou v nemocnici navštěvoval kněz československé církve husitské. Samozřejmě mohlo jít o nemocničního kaplana, který obcházel všechny pokoje, ale Nezvalova matka jeho návštěvu

³⁶ HODÁČOVÁ, LILLY: *Zpěv Orfeův*. Odeon, Praha 1995, str. 140.

rozhodně neodmítla. Naopak je zřejmé, že vedli rozhovor. Jakkoli byla tedy paní Nezvalová (spolu se svým manželem) z církve římskokatolické v roce 1925 vypsána, šlo také v jejím případě patrně o formální akt. Její potřeba duchovního a náboženského života nejspíš přetrvávala.

Po básníkovi samém a po jeho milence Lilly nechme za všechny Nezvalovy přátele promluvit historika a literárního kritika Zdeňka Kalistu, pro něhož byl Nezval v době jejich seznámení (počátek 20. let XX. století) „typický moravský venkovan prosycený křesťanským pohanstvím, jehož ovzduší k nám vane z drobných barokních svatyněk i honosných chrámů.“³⁷ Kalista, tehdy ještě sám ateista, téměř vášnivě vyvrací ateismus Nezvalův: „Pro můj volnomyšlenkářský ateismus, jehož jsem byl v té době horlivým hlasatelem, neměl žádného porozumění, jako by mu jeho ovzduší bylo příliš chudým, netvárným a prázdným.“³⁸

Lze tedy konstatovat, že Nezvalův radikální formální rozchod s náboženstvím, jímž bylo vystoupení z katolické církve, byl především dobovým gestem. Výše citovaná svědectví nás opravňují k domněnce, že básníka sice nelze označit za tradičního věřícího katolíka, současně ale poměrně spolehlivě vylučují, že by šlo o bezvěrce, jakého (by) v něm ráda viděla poučovací nebo normalizační propaganda. Ostatně i ono formální vystoupení ze společenství církve básník později revidoval. Dokládá to nejprůkazněji jeho oddací list z 11. prosince 1948, kam do kolonky náboženství uvedl: římskokatolické (nevěsta Františka Řepová pak československé husitské)³⁹. Po únoru 1948 by mu přitom údaj „bez vyznání“ jistě neuškodil; spíše naopak, uvážíme-li, že ho po 22 letech nesezdaného soužití jakožto svého čelního pěvce ke sňatku de facto donutila Komunistická strana Československa. Nezval se přes dobovou nepopularitu po 28 letech ke své církvi znovu přihlásil.

³⁷ KALISTA, ZDENĚK: *Tváře ve stínu*. Torst, Praha 2016, str. 181.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Oddací list Vítězslava Nezvala a Františky Řepové. Literární archiv Památníku národního písemnictví, inv. číslo 13911-131912, přírůstkové číslo 21/71.

2.2 Literárně-politický kontext doby

2.2.1 Veliký orloj

Přelom čtyřicátých a padesátých let není pro Nezvala šťastným obdobím. Na podzim roku 1950 prodělá infarkt zadní stěny srdeční; v následujícím roce zemře jeho matka, již upřímně miluje. Pro kontext této práce je však nejpodstatnější rok 1949, kdy vychází básníkovy první poválečná sbírka *Veliký orloj*, a zejména recenze na ni.

V atmosféře pounorově vypjatého třídního boje a v oblasti kultury především totality socialistického realismu je jakákoli odchylka od tohoto tvůrčího dogmatu nemilosrdně odsouzena ultralevicovými aktivisty v řadách mladé literární kritiky. Předmětem hodnocení se stává zejména námět. Pokud je jím cokoli jiného než dělná práce, je autor odhalen coby zpátečník ustrnulý v překonané buržoazní kultuře, který nepochopil skutečné výzvy nové doby. V literární teorii je tato doktrína označována jako frézismus a o její neslučitelnosti s Nezvalovým básnickým ustrojením referuje nejen česká nezvalovská literatura, ale i zahraniční monografie⁴⁰. V hledáčku ultralevičáckých sekerníků se přitom přirozeně ocitají zejména autoři meziválečné generace, spjatí s avantgardou a jejími domněle úpadkovými poetikami, především poetismem a surrealismem. Ten je označován za zvrácené dekadentní umění, bytostně cizí lidu. Individualismus v poezii je největším proviněním, neboť nová socialistická kultura je kulturou kolektivismu. Básník musí vyjádřit společnou vůli mas.

Nepřekvapí proto, že kritická reflexe sbírky *Veliký orloj* nese všechny znaky cílené likvidační kampaně. Je koncentrována do pouhých dvaceti dnů, od 10. dubna do 1. května 1949, a rozložena do pěti novinových titulů, s cílem vyvolat dojem, že *Veliký orloj* je odmítán soustavě a napříč mediálními platformami.

Jako první o knize referoval 4. dubna 1949 v *Mladé frontě* pozdější šéfredaktor *Pionýrských novin*, tehdy sedmadvacetiletých Oldřich Kryštofek. Nezvalovi vyčítá, že „se vrací ke své staré lásce, cirkusu, šminkám a tomuto světu, ačkoli nás by zajímal daleko více jeho poměr (sic!) a jeho zbasnění světa práce“. O pět dní později se vůči Nezvalovi v *Kulturní politice* svou recenzí *Cizí dnešku* vymezí ještě o dva roky mladší Jiří Honzík, pozdější pracovník Institutu společenských věd při ÚV KSČ: „To vše, jako

⁴⁰ ГЛАЗКОВ, Н.Л. (ed.): Витезслав Незвал : "удивительный кудесник" чешской поэзии в русской литературе. Москва, Рудомино 2007.

ostatně i celkové ladění prvních básní i ‚Plánu‘ i mnohých jiných dokazuje, že zde se rozpor mezi Nezvalovým postojem politickým a jeho postojem básnickým vyhrotil natolik, že se částí své poezie Nezval stal přímo mluvčím dekadentní buržoasie; vždyť je to přece dnešní úpadková buržoasie, která se v předtuše svého nevyhnutelného krachu odvrací od objektivních společenských zákonů někam ke hvězdám jako určovatelům lidského života a vůbec k víře v nadpřirozené a osudové síly.“

Není jistě naším cílem podat tu obšírný přehled o kritické recepci sbírky *Veliký orloj*, pokládáme však za důležité demonstrovat, jaké nálady určovaly tehdejší sekernický diskurz mladé ultralevičácké kritiky. Jen tak můžeme správně porozumět odvaze, s níž Nezval jen o dva roky později zakomponoval náboženská témata do skladby *Z domoviny*, jež je vlastním předmětem naší analýzy. V uvedeném výňatku je pro nás navíc zajímavá i poznámka o „víře v nadpřirozené [...] síly“, která tak jitřila mladého komunistu Honzíka.

Týž den jako Honzík v Kulturní politice si do Nezvala v *Zemědělských novinách* (ZeN, 15. 4. 1948, str. 2) kopne František Buriánek. O devět dní později odsoudí v příloze *Lidových novin Literární neděle* (24. 4. 1949, str. 6) *Veliký orloj* také Zdeněk Pachovský. Likvidační kampaň završí 1. 5. 1946 v *Obraně lidu* šifra K. B. (patrně satirik Karel Bradáč).

Nezval útok, který ho může stát nejen literární pověst, ale i existenci, nakonec přečká bez úhony, a to především díky tomu, že kromě mladých ultralevičáků jeho dílo ještě stále čtou a především vykládají také lidé z okruhu jeho přítele Václava Kopeckého (vlivného komunistického politika a ministra informací), především Ladislav Štoll. On i Kopecký dobře chápou, co bezelstnému básníkovi zpočátku uniká: Že útok na něj je veden nebo minimálně podporován z Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ v čele s Gustavem Barešem a je především útokem na Václava Kopeckého a jeho křídlo ve straně. Kopecký je ale, naštěstí pro Nezvala, dostatečně silný a pokus o likvidaci odrazí.

Nezval nejen po této otřesné zkušenosti, ale také po téměř souběžně probíhající aféře s parodickým pamfletem *Socialistická láska*, kolujícím v opisech po Praze a zesměšňujícím jeho báseň *Plán právě z Velikého orloje* (jeho autory byli Viktor Matys a již zmiňovaný Zdeněk Pachovský), napíše několik ideologicky neprůstředných

skladeb (*Stalin, Zpěv míru*) a zásadně svou pozici režimního básníka upevní. Je sice stále krotce parodován, žádný útočný text vůči němu však už do konce jeho života publikován nebude. Nenávistná protinezvalovská hra Vratislava Effenbergera a Karla Hynka *Poslední umře hlady* z roku 1952 se žádné publicity nedočká.

2.2.2 Seifert, Biebl a další

Jakkoli má útok na Nezvala konkrétní mocenské pozadí a básníkovo dílo se aktuálně stane bojištěm dvou komunistických frakcí, dokládá současně literárněkritický trend. Šlo, jak už bylo řečeno, stejnou měrou také o útok na představitele meziválečné avantgardy, novými kulturními šibry patologicky nenáviděné. Podobný osud jako Veliký orloj tak stihne několik dalších sbírek a poškodí několik dalších básníků.

Hanlivého odsudku své básnické skladby *Píseň o Viktorce* se dočká pozdější nositel Nobelovy ceny za literatury Jaroslav Seifert. Jeho něžné lyrické verše stavějící paralely mezi tragický osud Viktorčin a životní peripetie autorky Boženy Němcové bude primitivně odmítnut Ivanem Skálou a Michalem Sedloněm v *Tvorbě*, jedné z ideologických tribun komunistické kulturní politiky. Obě tyto kritiky jsou vedeny z týchž ultralevičáckých pozic a touž generací, která po Velikém orloji zaútočila na Nezvala.

„Jako poslední kniha veršů z nakladatelství Čs. spisovatel objevil se na knižním trhu svazek veršů Jaroslava Seiferta, nazvaný *Píseň o Viktorce*. Je to kniha, jejíž obsah prudce a spravedlivě pobouří čtenáře, který ji otevřel, kniha, která je výsměchem našemu pracujícímu člověku,“ napíše ve své recenzi beznadějně podprůměrný básník Ivan Skála, který bude o dva roky později při procesu se Slánským požadovat v Rudém právu „Psovi psí smrt“. Tato poznámka je velmi namístě, neboť v těchto letech může i literární nemilost znamenat smrt, jak se tragicky ukáže na příkladu Konstantina Biebela a zcela nepokrytě pak na osudu Závaše Kalandry, na něhož Skála přímo upomíná: „Na těchto lavicích seděli váleční zločinci. Odpovídali se tu před naším lidem. Tyto lavice pamatují Horákovou a Kalandru, celou tu bandu bývalých fabrikantů, sociálfašistů, trockistů a špiónů...“

Snad je tato drobná citace dostatečně reprezentativní, aby doložila atmosféru, v doby, v níž byl útok na Nezvala veden, a zároveň doby, do níž básník vydává svou

skladu *Z domoviny*. Podobný odsudek zasáhl Holana, Hrubína, Koláře a několik dalších. Mezi nimi také již zmíněného Konstantina Biebla, jehož osud zde budiž ještě krátce zmíněn.

Tento senzitivní básník citlivě vnímá útoky vedené na své generační druhy v dobovém tisku. Náladu ve společnosti na politické rovině věrně odráží Rudé právo, na poli literatury je tímto zrcadlem především týdeník Tvorba. Kritiky, které vyjdou v těchto dvou listech, vytvářejí základní pohled na autora, jeho vnímání a zařazení na škále přijatelnosti a loajality. Mohou znamenat zajištěnou existenci, nebo pád na samé dno. Ve vypjaté atmosféře monstrprocesů s nejrůznějšími spikleneckými centry mohou ale znamenat také smrt.

Když Konstantin Biebl po dvanáctileté odmlce vydá svou sbírku *Bez obav*, která má být jeho vstupenkou do poválečné literatury a současně omluvenkou za avantgardní angažmá, na recenzní ohlas přirozeně napjatě čeká. Kniha vyjde na samém konci června (Lidové noviny ji anoncují na 28. 6. 1951). Rudé právo, Tvorba, ale i všechny ostatní noviny a další periodika o ní ovšem důsledně mlčí (nikdo by si ji netroufl recenzovat před dvěma zmíněnými, pokud není znám normativní diskurz, v jakém se o ní bude smět hovořit). Jak dosvědčují David Voda a Milan Blahynka, Konstantin Biebl vnímal ignorování své sbírky jako velmi zlověstné znamení; s každým dalším týdnem a později dnem čekání byl zoufalejší. Ticho, v němž čeká na svůj ortel, potrvá tři a půl měsíce. Teprve koncem října vyjde v Tvorbě obsáhlá recenze Michala Sedloně, sekerníka, který spolu se Skálou popravil Seifertovu *Píseň o Viktorce*, nazvaná *Cesta Konstantina Biebla k bojovnému humanismu*.

Na pokraji hysterie se potácející Biebl, který má za sebou řešení problému se stranickými prověrkami a který stále nedostal stranickou legitimaci, se na ni vyprahle vrhne. Recenze sama není celkově odmítavá, je však velmi kritická k Bieblovým „poetistickým reziduím“. Na stránce je přitom zalomena tak, že pět posledních odstavců leží pod začátkem druhé části třídílné stati Mojžíře Grygara „Teigovština - trockistická agentura v naší kultuře“, kriticky komentující avantgardu, Biebla nevyjímaje. Vystresovaný, zhroucený básník, odjíždí do svého rodiště, kde se radí se sestrou. V pondělí 12. listopadu 1951 se vrací do Prahy a téhož dne večer spáchá sebevraždu skokem z okna svého bytu ve třetím poschodí. Jediným, kdo se pokusí vyslechnout svědky a rekonstruovat okolnosti Bieblova

úmrtí, je právě Vítězslav Nezval. Jeho poznámky a zápisky k případu však zůstanou hluboko v jeho archivu a publikovány budou až 60 let po Bieblově smrti.

Jakkoli k vydání sklady *Z domoviny*, která je vlastní předmětem našeho zájmu, dojde několik měsíců před Bieblovou sebevraždou, je tato tragická událost velmi ilustrativním dokladem celkového klimatu, jaké v české společnosti a v české literatuře u nás na přelomu čtvrté a páté dekády panuje. Do této atmosféry vydává Nezval svou ódu na dětství prožité za Rakousko-Uherska, v západomoravské vsi, zasazené mimo jiné také do dobového náboženského rámce.

2.2.3 Církev v pouňorovém Československu

Obraz dobové atmosféry relevantní pro téma mé práce by nebyl úplný, pokud bychom alespoň krátce nezrekapitulovali také vztah komunistické moci k církvím – zejména církvi římskokatolické – v pouňorovém Československu.

Již krátce po únorovém puči 25. 2. 1948 si vedení Komunistické strany uvědomuje, že v církvi, již definuje zásadně odlišné hodnotové paradigma, než je nenávistný třídní boj, bude mít ideového odpůrce. Bezprostředně po převratu si proto od biskupů vyžádá prohlášení loajality, které ovšem biskupský sbor odmítne slovy: Nepovažovali jsme a nepovažujeme za nutné vydávat zvláštní prohlášení nebo zvláštní pastýřský list k současným politickým událostem. Komunistické orgány následně přistoupí k omezování komunikačních kanálů církve, zastaví vydávání ústředních katolických listů, obestaví vydavatelství a tiskárny, zavřou knihovny. Přesto se stále snaží udržovat zdání legitimacy a s katolickou církví vyjednávají:

Zájem komunistů míří především k církevní legitimizaci politické činnosti kolaborující části kléru v čele s Josefem Plojharem. Jednání, která za katolickou církev vede biskup Štěpán Trochta, však tyto komunistické naděje nenaplní. Když je pak 6. října 1948 schválen Zákon na ochranu lidově demokratické republiky, obsahuje také § 28: Zneužití úřadu duchovního nebo jiné podobné funkce ve znění: „Kdo zneužije výkonu svého úřadu duchovního nebo podobné své náboženské funkce k vykonávání vlivu na věci politického života ve směru nepříznivém lidově demokratickému řádu republiky, bude potrestán, nejde-li o čin přísněji trestný, pro přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku.“

Do konce roku pak komunisté zastaví vydávání dalších církevních periodik, zruší veškeré církevní spolky a zavřeny jsou také všechny katolické školy. Ve snaze vytvořit si v katolické církvi pátou kolonu, s jejíž pomocí by dosáhli odtržení českých katolíků od Vatikánu a ustavení národní církve, ne nepodobné Československé církvi husitské, zinscenují 10. června 1949 ustavení tzv. Katolické akce. Právě tato platforma má rozkol iniciovat a stát se základnou zkrotlé národní církve. Biskupové se však vůči takové vnitrocírkevní erozi postaví se vší rozhodností; ani přes internaci arcibiskupa Berana a odvolání papežského nuncia Gennara Verolina z Československa se rozkladný projekt Katolická akce komunistické moci nakonec nezdaří.

Vládnoucí moc se proto rozhodne pro ovládnutí církví administrativně. Dvěma „církevními zákony“ ze 14. října 1949 zřídí Státní úřad pro věci církevní a definuje pravidla hospodářského zabezpečení církví a náboženských společností. Tím je paralyzováno kněžstvo. Řeholníci jsou o půl roku později, v noci z 13. na 14. dubna, v rámci tzv. Akce K přepadeni ve svých klášterech a pod hlavními samopalů bez jakékoli opory v zákoně odvezeni do internačních táborů zřízených v klášterech v Broumově, Králíkách, Oseku u Duchcova, Želivi či v Hejnicích. Ženské kláštery potká týž osud za další půlrok v rámci akce Ř.

Útoky na církve pokračují s rostoucí intenzitou i v roce 1950: V únoru sadistický vyšetřovatel Ladislav Mácha ubije faráře Josefa Toufara, v dubnu je na nelegálním soboru v Prešově fakticky rozpuštěna řeckokatolická církev, v červenci se na Velehradě ustaví Mírové hnutí katolického duchovenstva, pohrobek neúspěšné Katolické akce s kolaborantem Josefem Plojharem v čele, a na přelomu listopadu a prosince proběhne první církevní monstrproces, tzv. „Proces s pomocníky biskupů“. Nejmírnějším uděleným trestem je 10 let vězení (dostane jej svatovítský kanovník Josef Čihák, který však v Leopoldově ve věku nedožitých 80 let zemře), nejtěžším pak doživotí (pro Anastáze Opaska). Také těžce nemocný premonstrátský opat Bohuslav Jarolímek zemře v pankrácké věznici, a to už krátce po vynesení rozsudku.

Ve veřejném prostoru přitom samozřejmě zuří kontinuální proticírkevní propaganda, a to také na poli knižní produkce. Za všechny nenávistné tituly jmenujme protivatikánský pamflet Spiknutí proti republice z roku 1949, mimořádně odpornou publikaci Jindřicha Neulse Co se skrývalo za zdmi klášterů z roku 1950,

legitimující nejen Akce K a Ř, ale i justiční vraždu patera Toufara, nebo sovětskou knihu *Ideologie a politika Vatikánu se službách imperialismu*, která v Československu vyšla v roce 1951 v překladu Bohdana Pošvice.

V této atmosféře čiré nenávisti k církvi, potažmo k náboženství, jež komunistická ikona Karel Marx označil za opium lidstva, vydává Nezval svou skladbu *Z domoviny* s verši: „Pozdravuji tu jednu mez, / která už přišla k rozorání, / na které básník jako kněz / se připravoval k svému povolání.“ Vychází tři roky poté, co její autor svým nevyžádaným svědectvím zachránil od odsouzení za kolaboraci katolického kněze a básníka Jakuba Demla a zhruba ve dnech, kdy je zatčen a poté ve vykonstruovaném procesu bez důkazů na 13 let odsouzen největší soudobý katolický básník Jan Zahradníček. Pro následný rozbor skladby jsou tyto okolnosti důležité a při vytváření jakýchkoli závěrů bude třeba mít je trvale na paměti.

3 Praktická část

3.1 Skladba Z domoviny

3.1.1 Popis sklady

Skladbu *Z domoviny* psal Vítězslav Nezval na přelomu let 1950 a 1951, krátce po prodělaném infarktu zadní stěny srdeční, který ho – také kvůli jeho obezitě a s ní souvisejícími zdravotními potížemi – bezprostředně ohrozil na životě. Nezval je nucen přestat kouřit a radikálně měnit (pohříchu jen dočasně) svůj životní styl⁴¹. Každopádně je to v jeho životě chvíle, kdy si možnost smrti uvědomí nikoli jako všelidský úděl kdesi v budoucnosti, ale jako osobní, blízkou zkušenost.⁴² V této situaci píše bilanční skladbu, jež je jeho návratem do krajiny dětství. Má se stát první částí zamýšlené vzpomínkové trilogie: Po prvním díle, pro nějž zvolil smetanovský název, má následovat dvořákovsky nazvaný druhý díl *Humoreska* a trilogii má završit skladba *Vyšehrad*, znovu odkazující na Smetanu. Ani jednu z nich už však nenapíše, byť z *Humoresky* se zachovají fragmenty⁴³.

Formálně jde o lyricko-epické dílo o rozsahu 146 osmiveršových slok, tzv. stancí. Pojem původně označoval základní strofu románského renesančního eposu o rozsahu osmi jedenáctislabičných veršů, vystavěnou obvykle podle rýmového schématu a b a b a b c c⁴⁴. Později se označení přeneslo na veršovou oktávu obecně a také Nezval, ač sám použitou strofu za stanci označuje⁴⁵, nezachovává ani jedenáctislabičný verš, ani rýmové schéma, které má u něj podobu a b a b c d d c. Zejména použití obkročného rýmu v druhém čtyřverší bylo dobrou volbou, a to především pro typickou zpěvnost Nezvalova verše, která zde dostává větší prostor. Skladba blízká rozsahu žaltáře není navenek nijak dělena. Lze v ní však vysledovat vnitřní strukturu, jakkoli nesourodou. V následujícím přehledu ji předkládám tak, jak se vyjevuje na základě motivických těžišť. Pro základní orientaci v textu čísluji sloky v lineární posloupnosti.

⁴¹ BLAHYBKA, MILAN: Doslov. In: Nezval, Vítězslav: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1975, str. 54.

⁴² BLAHYNKA, MILAN (ed.): *Vítězslav Nezval | Básně III*. Brno, Host 2013, str. 472.

⁴³ Tamtéž, str. 532.

⁴⁴ VLAŠÍN, ŠTĚPÁN A KOL.: *Slovník literárních směrů a skupin*. Panorama, Praha 1986, str. 353-354.

⁴⁵ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1951, str. 15. a 66

3.1.2 Struktura skladby

Strofa 1	Prolog
Strofy 2-4	Prvotní popis prostředí 2-3 denní scéna 4 noční scéna
Strofy 5-14	První představování obyvatel obce 5 kovář 6 krejčí 7 kovářův otec výměnkář 8-10 babička Říhová (9 – „nezrad' a pracuj“) 11 stařena 12-14 dětské lásky Hedvika a Anežka
Strofy 15-16	První vyznavačská vsuvka – politická
Strofy 17-18	Sociální reflexe veršů 12-14
Strofy 19-20	Druhá vyznavačská vsuvka – básnická 20 pištec (básníkovo alter ego)
Strofy 21-28	Druhý popis prostředí 23 předzvěst I. světové války 26-28 církevní rok v obci: advent, Vánoce
Strofy 29-30	Sociální reflexe veršů 26-28
Strofy 31-33	Třetí vyznavačská vsuvka – politická
Strofy 34-40	Vzpomínky na dětství – motivicky navazuje na 28 – Vánoce 36-37 smrt dětské přítelkyně 38-40 škola, básníkův domov
Strofy 41-50	Druhé představování obyvatel obce 41 pastýř 42-50 listování kronikou 42-46 čtyři bratři šetřící peníze jediné dceři/neteři 47-50 dvě svobodné matky ve vsi
Strofy 51-52	Čtvrtá vyznavačská vsuvka – básnická
Strofy 53-60	Vzpomínky na dětství – motivicky navazuje na 40.
Strofy 61-64	Pátá vyznavačská vsuvka – básnická

Strofy 65-66	Služebná politicky agitační pasáž
Strofy 67-70	Šestá vyznavačská vsuvka – básnická 70 nejasné, tajemné
Strofy 71-78	Vzpomínky na I. světovou válku 74-75 Kritika úpadku sociálních vztahů 76-77 Vznik bolševického hnutí u nás
Strofy 79-88	Kritika první republiky především v duchu třídního boje 83 zasazení sociální kritiky do kontextu života obce 84-86 oslava zrodu komunistického hnutí, kritika elit 88 vina buržoazie za postoupení ČRS Hitlerovi (sic!)
Strofy 89-90	Sedmá vyznavačská vsuvka – básnická.
Strofy 91-92	Vzpomínky na domov, sociálně kritické. Odlišné paradigma než 34-40 a 53-60.
Strofy 93-98	Apostrofování sousedů – volání mrtvých 94-95 kovář (svatý Václav) 96 krejčí (zde dominantně předříkávač) 97 ponocný 98 nádeníci, švec
Strofy 99-104	Apologetika družstevního hospodářství
Strofy 105-107	Osmá vyznavačská vsuvka
Strofy 108-110	Lyrizovaný popis nové vsi – příprava vize šťastné budoucnosti
Strofy 111-113	Proroctví šťastné budoucnosti Strofy 113-144 nejsou obsaženy v Díle Vítězslava Nezvala X ⁴⁶ .
Strofy 114-16	Devátá vyznavačská vsuvka – básnická
Strofy 117-124	Vzpomínky na domov – idylické. Paradigma 34-40 a 53-60.
Strofy 125-129	Odhalení idealizací, kritika doby před Únorem 125 břehy rodného Nilu 129 oběť dětství na oltář budoucnosti
Strofy 130-134	Osobní rodinná vsuvka (pocta matce a otci)

⁴⁶ Z domoviny | Chrpy a města 1959, VN Dílo X., Československý spisovatel, Praha 1959. Odpovědná redaktorka Marie Vachová.

Strofy 135-144	Loučení a závěrečné pozdravy
	137-144 Pozdravy, poslední idylický návrat do dětství
	141 básník jako kněz
	144 stvořitel
<hr/>	
Strofy 145-146	Epilog
	145 identická se strofou 1
	146 rozemleté zrno

Při podrobnějším pohledu na předloženou strukturu zjišťujeme základní kompoziční půdorys: Skladba je rámována prologem a epilogem identického znění, přičemž epilog obsahuje ještě jednu připojenou sloku.

Po prologu následuje představení prostředí – vesničky Šamikovice – a výběrově také jejich obyvatel. Další část tvoří básnickovy vzpomínky na zde prožité dětství, v prvním plánu idylické, bez rušivé disharmonie. Velmi brzy se však ozývá sociální kritika, což je kompoziční model typický pro celou skladbu. Střídání láskyplného popisu a obžalovávající sociální kritiky se v drobných variacích opakuje cca do poloviny skladby. Vzpomínkové části přitom nejsou primárně přípravou na vlastní odhalení sociální patologie, skrytě přítomné ve zdánlivé idyle. Jejich básnická autenticita svědčí spíše o tom, že ony jsou vlastním básnickovým sdělením (se), pro něž pak sociálně kritická pasáž zpětně poskytuje alibi.

Počínaje strofou 70 se tón básně láme, nastupuje adorace bolševického hnutí a nesmiřitelná kritika první, tzv. buržoazní republiky. Také vzpomínky na domov už jsou dominantně sociálně kritické, báseň ztrácí svou prvotní idyličnost a tím i jedinečné kouzlo.

K dalšímu obsahovému zlomu dochází po sloce 92. V pasáži vymezena strofami 93-98 Nezval citýruje z hrobů mrtvé sousedy a nabízí jim přeznačení jejich původních rolí ve vesnické komunitě v duchu kolektivizované vesnice. Jejím ideálním obrazem je pro něj aktuálně především zemědělské družstvo, jehož apologetikou tuto část skladby zakončuje.

Závěrečná třetina básně je především vizí šťastné budoucnosti, do básně se vrací idylický duch, verše důvěrnější, lyrická složka znovu nabývá na významu. Epilog signalizovaný opakováním strofy 1 celou skladbu uzavírá.

Do skladby je mimoto zakomponováno devět vyznavačských vsuvek, většinou za kritické pasáže, v nichž se autor obrací přímo ke čtenáři a osvětluje mu svoje tvůrčí motivy. Jejich význam bude podrobněji pojednán v rámci následujícího detailního rozboru textu.

3.1.3 Ideová východiska

Tím, co nás na skladbě Z domoviny zajímá, je její teologický rozbor. V následující části práce se pokusíme nejen identifikovat teologicky významné motivy skladby, ale také doložit hypotézu, že Nezval se v ní pokusil o pozoruhodnou syntézu tradičního křesťanského náboženství a komunistické ideologie, která má, tak jako každá totalita, silnou tendenci k sakralizaci. Náboženský charakter totalitních států přesvědčivě demaskovala řada humanitních vědců především v období mezi světovými válkami, a to zejména na příkladech německého a italského fašismu; stejně dobrým příkladovým materiálem byl ale i ruský stalinismus. Vedle politologů (Franz Neumann⁴⁷), historiků (Karl Polanyi⁴⁸) či filozofů (Nikolaj Berd'ajev⁴⁹) to byli také teologové (Paul Tillich⁵⁰). V současné době je patrně nejvlivnějším autorem rozpracovávající toto téma italský historik Emilio Gentile⁵¹. Podstatou této sakralizace je nahrazení tradičního náboženství zbožštěním kolektivistického státu, vznikem fideistického vztahu mezi masami a diktátorem a ustavením vlastního kultu a soustavy obřadů⁵².

V komunistickém Československu přelomu 40. a 50. proběhl proces sakralizace politiky velmi důsledně a jeho vnější projevy kopírovaly především sovětský vzor. Božstvem se stal totalitní stát, v našem případě paradoxně spíše SSSR než Československo; Klement Gottwald pak jeho prorokem. On a nejvyšší politbyro požívali apoštolské úcty a autority a byla jim, byť podvědomě, přisuzována nadpřirozená moc – viz např. fenomén vzkládání rukou (podat ruku soustruhu

⁴⁷ NEUMANN, FRANZ, LEOPOLD: *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism 1933-44*. Oxford University Press, Oxford 1944.

⁴⁸ POLANYI, KARL: *The Great Transformation | The Political and Economic Origins of Our Time*. Beacon Press, Boston 2001.

⁴⁹ Бердяев, Николай: Самопознание. Учение Бердяева с комментариями. Издательство АСТ, Москва 2018.

⁵⁰ TILlich, PAUL: The Totalitarian State and the Claims of the Church. In: *Social Research*, 1934, roč. 1, č. 4, str. 405-433.

⁵¹ GENTILE, EMILIO: Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008.

⁵² Tamtéž, str. 75-101.

Gottwaldovi). Kolem této víry byl umně vystavěn propracovaný kult doprovázející člověka od kolébky od hrobu, věrně kopírující katolický ritus: křest (vítání občánků), biřmování (slib jisker a pionýrský slib), procesí (prvomájové průvody), poutě ke hrobům světců (Leninovo mauzoleum, hřbitov Père-Lachaise), svatyně (síně tradic), oltáře (rudé koutky), posvátné spisy (Kapitál, Otázky leninismu), svatá zповěď (sebekritika), shromáždění (schůze), církvev (strana), katechumenát (kandidáti členství), almužna (fond solidarity), postní předsevzetí (socialistický závazek) a tak dále, desítky a desítky příkladů.

Řada básníků i „básníků“ se v 50. letech prostě spokojila s tím, že stala žalmisty tohoto nového náboženství, které dokonale zvnitřnila: Ivan Skála, Otto Ježek nebo Stanislav Neumann.⁵³ Ne tak Vítězslav Nezval ve skladbě, kterou psal, alespoň se tak domníval, na hranici života a smrti. Ve své básni sice zůstává plně v paradigmatu sakrální povahy komunistického režimu v Československu 50. let, současně se jí však pokouší propojit s tradičním křesťanským obrazem světa.

⁵³ BROUSEK, ANTONÍN (ed): *Podivuhodní kouzelníci. Čítanka českého stalinismu v řeči vázané z let 1945-55*. Rozmluvy, Purley 1987.

3.2 Rozbor skladby

3.2.1 Prolog – Strofa 1

Do své rozměrné skladby uvádí básník čtenáře prologem bezmála hymnické povahy:

*Tam, kde se vyhřívá ještěrka na prahorním kameni
a vesničané trhají do košů lipový květ,
tam, kde půl plechového Krista s hlavou nakloněnou k rameni
vykupuje o velikonocích⁵⁴ svět,
tam, kde tluče žentour koně do kopyt,
v moravské náhorní rovině leží víska,
po které se mi často stýská.
Zprvu jsem to neodvedl pochopit.*

Nejde jen o lokalizaci, o zasazení skladby do konkrétních prostorových souřadnic západní Moravy, ale také o uvedení do jejího duchovního kontextu. S obrazem Krista se setkáváme hned ve třetím verši, je to první jméno, které v básni zazní a také vůbec její první konkrétní postava. V obraze „plechové Krista“ můžeme jistě vidět sarkasmus, při bližším ohledání strofy i jejího blízkého kontextu se však taková interpretace nepotvrzuje; především pro nedokonavý vid slovesa *vykupuje*. Nezval sděluje, že toto vykupování se stále děje; neodkazuje je nikam do tmářské minulosti, překonané věkem rozumu a vědeckým světovým názorem. Slovesu *vykupuje* také nepředchází zpochybňující částice ani relativizující příslovce.

Kristus současně zůstává stále Kristem; *plechový* je jen zpřesňující adjektivum, nijak nepopírá podstatu substantiva. Není to „obrázek Krista“, „figura Krista“; je to Kristus. Jaký tento Kristus je? V Nezvalově obraze je to Kristus zraněný. Celá jeho polovina chybí. Je lhostejné, zda byla odlomena či zrezivěla a rozpadla se. Nevíme, zda jde o polovinu nahlíženou horizontálně či vertikálně, ale je jasné, že ztráta je tak veliká, že podoba Krista musí ve zbylém torzu zanikat. Těžko si v duchu této interpretace nevybavit verše z Izajáše o trpícím služebníkú Jahve, Iz, 52,14b⁵⁵: „*Jeho vzezření bylo tak znetvořené, že nebyl podoben člověku, jeho vzhled takový, že nebyl*

⁵⁴ Respektován pravopis prvního vydání z roku 1951, kdy se velikonoce psaly s malým počátečním „v“.

⁵⁵ Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, Praha 2008.

podoben lidem.“ Nezval je právě v kontextu vesničky, kam čtenáře zavádí, slýchal každé Velikonoce při bílosobotní liturgii, jíž se v dětství účastnil, pravděpodobně ve znění blízkém dnešnímu textu breviáře. „*Jak mnozí budou nad ním žasnout - neboť jeho podoba byla nelidsky zohavena, vzhledem se nepodobá člověku.*“ To je Kristus, jehož nám básník v prologu ke své sbírce představuje: Zraněný, ne s namalovanými ranami, ale skutečně, viditelně poničený a zdevastovaný dobou, nezájmem, odmítnutím. Avšak právě tímto zraněním je autentický, tak jako je svými ranami v každé době autentická putující církev⁵⁶. V tomto smyslu „půl plechového Krista s hlavou nakloněnou k rameni vykupuje o Velikonocích svět“.

Jakkoli základní duchovní kontext první strofy vytváří především motiv zraněného Krista, důležitý rozměr má v tomto smyslu také vůbec první verš první strofy a tím i celé skladby: „Tam, kde je ještěrka vyhřívá na prahorním kameni.“ Slovem *prahorním* Nezval upozorňuje na to, že děj jeho skladby není rozepjatý mezi posledními roky Rakouska-Uherska, v nichž proběhlo jeho dětství, a šťastný pouťový dnešek, ale že je zasazen do nesouměřitelně delšího času. Jeho básnická perspektiva dokáže obsáhnout prahorní kámen i čas, kdy člověk přeletí celý vesmír.⁵⁷ Zřejmé je to především u použití slova s předponou „pra“, laicky vnímanou jako označení čehosi počátečního. Umělecký záměr je tím zřejmější, že Českomoravská vrchovina, již má Nezval na mysli, nevznikla v prahorách, ale až ve starohorách. Absolvent klasického gymnázia v Třebíči by to patrně věděl. Prahory ale intenzivněji evokují věčný rozměr, který chce své básni dát, a překročit tak diskurz sakralizovaného komunismu, který své dějiny píše od Říjnové revoluce.

Prolog tedy vnímavému čtenáři naznačuje, že báseň se vedle respektu k nárokům zbožštěného komunismu nezřekne ani tradičního moravského zakotvení v křesťanství a že to, co se tu vysloví, má nadčasovou platnost.

3.2.2 První představení sousedů – Strofy 5-14

Po krátkém lyrizovaném popisu prostředí formu tří působivých obrazů (dobytek na cestě, scéna nočního telení, obraz nočního dvorku s rumpálem) přistupuje Nezval k prvnímu představení sousedů. Z hlediska koncepce skladby je to důležitá část, dokonce jeden z pilířů její syntetické duchovní architektury. Postupně se tu ve svých

⁵⁶ HALÍK, TOMÁŠ: *Dotkni se ran*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, str. 11-23.

⁵⁷ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1951, str. 64.

prostředích a se svými atributy představují kovář, krejčí, kovářův otec na odpočinku, babička Říhová, bezejmenná stařena a dvě básníkovy dětské lásky: Hedvika a Anežka. Jde o obligatorní součást budovatelských děl padesátých let: Defilé postav, které společně tvoří lid, jenž je nositelem pokroku⁵⁸. V této části skladby (a v historické etapě, již popisuje) však není dosud zformován, ještě neprošel procesem dělnického sebeuvědomění – viz verš oslavující babičku Říhovou: *Vás ještě nezdobil věncem majestát dělníka*⁵⁹. Pokud intuitivně cítí své povolání být nositelem pokroku, je to vědomí jen nereflektované a nekultivované. Analogicky k událostem Velikonoc, kdy se z následovníků stává církev, musí také lid projít zkušeností katarze, jíž je v sakralizovaném komunismu Vítězný únor. Pandán k této části tvoří apostrofování týchž (již mrtvých) sousedů ve strofách 93-98. Tyto dva pilíře nesou základní klenbu sklady; analogie bude ještě podrobněji popsána v rámci výkladu zmíněné pasáže.

V uvedené vstupní pasáži 5-14 představuje básník všechny sousedy jako součást jediného společenství obce. Není tu ještě žádné třídní ani jiné napětí. Pro naši práci mají z toho souboru zvláštní význam především dvě postavy: krejčí a babička Říhová.

Krejčí je představen primárně nikoli svým povoláním, ale funkcí, jíž zaujímá v náboženském životě obce:

*Modlář⁶⁰ krejčí s tlustým kancionálem,
předříkavač všech pobožností,
odvádí ze dvorka vodu kanálem
a přitom je pln velebností,
zvláště když žehlí za oknem s fuchsí
velikou žehličkou kabát bez rukávů
nebo když myslí na duchovní správu
nad cívkou, jež se rychle navíjí.*

⁵⁸ Vzpomeňme jen ikonickou píseň *Ten dělá to a ten zas tohle* z Werichova budovatelského filmu *Císařův pekař-Pekařův císař* z roku 1951 nebo podobné scény z filmu *Bořivoje Zemana Pyšná princezna* z roku 1955.

⁵⁹ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1951, str. 13.

⁶⁰ Slovo *modlář* zde nepředstavuje uctíváče model, modloslužebníka, nýbrž toho, kdo se modlí, zejména veřejně při shromáždění. Význam je zřejmý z kontextu slok 6 a 96.

Prvním pozoruhodným aspektem je, že Nezval počátkem 50. let, kdy komunistický režim decimuje církev, vyhláší válku náboženskému tmářství a zesměšňuje víru, na scénu takto definovanou postavu vůbec přivádí. A to nikoli jako nepřátelský živel nebo komickou figurku, ale jako osobu přirozeně zasazenou do celku venkovské komunity. Kromě krejčího angažmá při pobožnostech navíc básník zachycuje jeho autentickou duchovnost, jež je zřejmá při nejvděnějších činnostech: při práci kolem domu či při výkonu povolání. Do téhož výčtu pak vstupuje také příprava na svátost smíření, neboť *duchovní správou* se v době vzniku básně obvykle rozuměla svatá zpověď. Při všech těchto činnostech je krejčí *pln velebnosti*. Naplňuje tedy, alespoň v básníkových očích, duchovní ideál, aby byl celý život křesťana modlitbou.

Nezval zde tuto skutečnost básnický reflektuje, aniž by ji zatížil jakoukoli negací či sarkastickým ostnem. Krejčí je pro něj nositelem autentické zbožnosti, již v čase svého dětství přiznává plnou legitimitu. Právě proměna této postavy ve sloce 95, kde se její rolí stane *číst mladým lidem básně*⁶¹, pak ozřejmí Nezvalovu syntézu tradiční křesťanské duchovnosti jeho dětství s novým náboženstvím, jež mu v pounorové době překvapivě nesplývá s marxleninskou ideologií, ale s poezií jako životním postojem otevřenosti vůči všem dimenzím skutečnosti. Veškerá změna sociálních vztahů je pro něj jen nutný předpokladem k osvobození člověka od ubíjející dřiny do stavu svobodné vnímavosti pro krásu světa skrze poezii. Ta se tak stává svébytným, bezmála konečným cílem jeho básnického snažení. Z pohledu komunistické literární teorie je to samozřejmě těžká hereze, ale Nezval ji bude v boji s frézismem a socialistickým realismem bránit do konce života. Pro literární teoretiky 50. let je literatura především nástrojem k sebeuvědomění mas⁶²; pro Nezvala je a bude cílem, ano novou vírou⁶³.

Druhou z postav významných pro kontext této práce je babička Říhová; setkáváme se s ní ve strofách 8-10. V raném dětství byla pro Nezvala jednou s nejdůležitějších referenčních osob a básník k ní velmi lnu. Současně je ze vzpomínek Nezvalových přátel, z paměti básníka samotného a pro nás především z uvedených veršů zřejmé,

⁶¹ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1951, str. 56.

⁶² ŠTOL, LADISLAV: *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Orbis, Praha 1950.

⁶³ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Cesta literatury k lidu*. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 1 | 1945-48 | Antologie k dějinám české literatury 1945-1990*. ÚČL AV ČR, Praha 2002, str. 157-168.

byla mu nejbližším zprostředkovatelem autentické lidové zbožnosti. Pro snazší orientaci v analyzovaných motivech uvádím klíčové sloky 8 a 9.

Kdybych byl Michelangelo, tam, na tom náměstíčku,

stála by Vaše socha, babičko Říhová.

To vy jste na Vše svaté pálila se mnou svíčku.

Člověk sám neví, proč se vzpomínka uchová.

Chodila jste k nám denně a ještě častěji.

Když otec byl v městečku, klímávala jste s matkou.

Hubená, sychravá, dlouhá, pokrytá jinovatkou,

věčně se strachující, že přijdou zloději.

Chodívala jste k nám až dvakrát,⁶⁴ třikrát denně.

já jsem Vás čekal jak ministrant kostelníka.

Posmrkávala jste, nábožná, tajně a poníženě.

Vás ještě nezdobil věncem majestát dělníka.

Dnes mohu již klidně prozradit,

co jste mi pošeptala, když jel jsem na studie

a netrpělivý kočí zavolal třikrát hyje:

Nezrad' a pracuj, hochu, pracuj a nezrad' lid.

Již na první pohled jsou obě strofy zatíženy množstvím obrazů s náboženskou tematikou: Pálení svíčky na svátek Všech svatých⁶⁵, přirovnání k ministrantu a kostelníkovi, zmínka o babiččině nábožnosti. Teologický význam ovšem nemá tento přímý odkaz k náboženské realitě, ale zejména tři důležité motivy.

Tím první je úvodní dvojverší strofy 8, kdy básník zbožnou stařenu bez dělnické identity činí hodnou sochy na veřejném prostranství. Význam tohoto obrazu správně pochopíme až v souvislosti s tím, jaké sochy se po únorovém komunistickém puči ve veřejném prostoru vztyčují. Jsou to pochopitelně sochy sovětských vojáků osvoboditelů (ať už typové figury⁶⁶ nebo skulptury konkrétních

⁶⁴ Interpunkce respektuje pravopis 1. vydání.

⁶⁵ Svátek oblíbený i v kontextu lidové zbožnosti; na počátku 20. století zdaleka nebyl tolik ve stínu Památky na všechny věrné zemřelé, jako je v obecném povědomí dnes.

⁶⁶ Např. Pomník rudoarmějce v Praze – Vínová, 1949, autorka Taťána Konstantinová, nebo sousoší Sbratření sochaře Karla Pokorného, 1950 (replika sousoší z České Třebové, 1947) ve Vrchlického sadech.

velitelů⁶⁷) a později, zejména v padesátých letech, sochy dělníků, rolníků či rovnou sousoší v duchu kolektivismu⁶⁸. Všechny tyto motivy potom spojuje monstrózní Stalinův pomník na Letné, jehož stavba byla zahájena 22. prosince 1949. V davu za osvoboditelem generalissimem Stalinem stojí rudoarmějec, dělník i rolnice, a to jak v československém, tak sovětském bloku. Opticky nápadně stísněný dav podtrhuje myšlenku všeprostopujícího kolektivismu. Paradoxem je, že autorem tohoto megalomanského návrhu je týž Otakar Švec který o 17 let dříve vytvořil subtilní Nezvalovu bustu, jež dnes zdobí básníkův hrob.

Za této situace se Nezval odvažuje vztáhnout se k Michelangelovi, tvůrci soch s vrcholně duchovními náměty (David, Mojžíš, Pieta, Vzkříšený Ježíš), a pod jeho patronací alespoň ve své básni pozdvihnout na piedestal nositelku pokorné zbožnosti. Ženu bez zakotvení ve světě práce, bez zásluh o světový mír a revoluci a především coby individualitu – ne jako typ, ne jako součást kolektivu, ale jako zcela konkrétní babičku Říhovou, matku místního kováře. Nezval v této jednoduché ženě navrácí jednotlivému člověku důstojnost, o níž je všudypřítomnou redukcí na *dějinnou sílu pokroku* a *součást lidu*, o který jediný jde, paradoxně trvale připravován⁶⁹.

Druhým motivem hodným výkladu je obraz ministranta a kostelníka. Zajímavé je rozdělení rolí v tomto přirovnání. Básník sám se přirovnává k ministrantovi, tedy k tomu, kdo se aktivně podílí na liturgii. Babičce Říhové naproti tomu přiděluje roli čistě provozní; kostelník otvírá kostel, zajišťuje svíce, připravuje liturgické oděvy a náčiní, ale jeho podíl na liturgii samé je nulový. V období, jež básník v úvodních verších popisuje, je to ovšem právě babička Říhová, která se modlí, účastní se pobožností v blízké kapličky, je praktikující katoličkou. Proč jí tedy byla v přirovnání přidělena role mimo liturgii? Proč není obraz postaven na dvojici ministrant – farář?

⁶⁷ Např. busta maršála Rodiona Jakovleviče Malinovského od Vincence Makovského z roku 1947 v Brně nebo busta Pavla Semjonoviče Rybalka v Děčíně (*rok odhalení nezjištěn*).

⁶⁸ Např. socha Rudolfa Doležala ml. *Výhybkář*, 1950, Olomouc nebo sousoší Břetislava Bendy *Horník a hutník*, 1952 (*patrně Ostrava*). Příkladem nejvýmluvnějším budiž olomoucký orloj Karla Svolinského vytvořený přísně v duchu socialistického realismu, na němž apoštoly nahradili hutník, chemik a zemědělská dělnice.

⁶⁹ Případnou námitku, že jde o účelovou interpretaci, vyvracím poukazem na širší kontext Nezvalova díla. Básník byl vývojem 50. letech velmi rozčarován; do přímé konfrontace s režimem sice nikdy nevstoupil, velmi jasně ale vkládal osobní postoje do svých básní. Necelé tři roky po procesu s Rudolfem Slánským například ve sbírce *Chrpy a města* napíše verše: *Trest smrti ledakoho zkrátí / však přesto, věřte, já jsem proti*.

Nezval tím dále posiluje základní linii skladby, jež byla založena již ve strofě 6 o krejčím: Náboženstvím nového světa bude poezie pro všechny, nikoli jako forma literatury, ale jako způsob prožívání a nahlížení skutečnosti. Proto se na ní víc než stará, prostě věřící žena podílí on, malý chlapec, který se stane básníkem.

Oprávněnost výkladu potvrzuje strofa 141, kde Nezval doslova říká: „*Pozdravuji tu jednu mez, / která už přišla k rozorání, / na které básník jako kněz / se připravoval k svému povolání*“ a která bude dále vyložena. Přirovnání k ministrantu a kostelníkovi je tak pozoruhodným prostoupením tradičních křesťanských reálií a diskurzu Nezvalova subjektivně prožívaného nového náboženství.

Konečně si ve strofě 9 musíme povšimnout také posledního verše, údajných posledních slov, jež básník před svým definitivním odjezdem z bezpečného prostředí domova slyšel: „Nezrad' a pracuj, hochu, pracuj a nezrad' lid.“

Druhou polovinu verše můžeme do jisté míry pokládat za úlitbu dobovému politickému diktátu; lid je obligátním zaklínadlem, povinnou frazeologií každé politicky akceptovatelné básně. To, co nás musí především zajímat, je část před oslovením: Nezrad' a pracuj.

Sám rytmus výzvy upomíná na motto, heslo či pravidlo a tento dojem není mylný, jak dokazuje vzpomínka Nezvalova přítele Jiřího Svobody zachycená v knize o jejich celoživotním přátelství:

„Poslední okamžiky svého odjezdu ze Šamikovic líčil (Nezval) nejednou s úsměvem a dojetím. Když nasedl do vozu taženého koníkem, zašeptala mu do ucha paní Tilová nečekaně slova: „Bete und arbeite!“⁷⁰ Byl tím překvapen, protože paní Tilová dobře věděla, že neumí německy. Tuto skutečnost pak po létech zaznamenal ve své básni Z domoviny, v níž paní Tilovou nazývá babičkou Říhovou.“⁷¹

Jiří Svoboda dále popisuje, jak v létě 1951 zastihl spolu se svou paní Nezvala v Žabovřeskách v domku rodičů, kde trávil léto a kam ho přišli navštívit, nad korekturou již vysázené skladby. V jejím původním znění stále byla autentická slova *Bete und arbeite*, která se ale Nezval nakonec v atmosféře 50. let neodvážil publikovat, neboť „*vyznívají fideisticky*“.⁷² Jeho záměrem bylo celou pasáž

⁷⁰ Česky: *Modli se a pracuj*. Jde o benediktinské řádové heslo *Ora et labora*.

⁷¹ SVOBODA, JIŘÍ: *Přítel Vítězslav Nezval*. Československý spisovatel, Praha 1966, str. 10.

⁷² Tamtéž.

vyškrtnout, Jiří Svoboda mu ale prý doporučil jen lehce posunout smysl slov do dobově přijatelné podoby. Tak se z „modli se a pracuj“ stalo „nezrad' a pracuj“. Modlitbu Nezval nahradil věrností.

Je nyní namístě se ptát, o věrnosti komu nebo čemu se tu hovoří. Druhá, jakkoli době poplatná část verše mluví o věrnosti lidu. A přestože se to v básni zdá násilné a křečovitě, významově to velmi dobře zapadá do Nezvalova konceptu osvobození člověka od utilitárních vazeb ke světu, z něž musí především dobýt své živobytí, k plnému prožívání jeho velikosti a hloubky. Nezval trvale usiluje o proměnu nitra člověka, o jeho otevření se dalším rozměrům reality, již v situaci jeho ekonomického zotročení vnímá jako plochou a redukovanou. To je pro něj tím skutečným obrácením, tohle je metanoia, o níž usiluje. To je jeho víra, jeho modlitba: *Nezrad' a pracuj!* Věrnost, kterou musí osvědčit, je věrnost této myšlence i proti dogmatu socialistického realismu.

Proto trvale bojuje za autonomii a neslužebnost poezie, proto vždy a všude vystupuje proti jejímu zotročení do podoby zbraně v boji dělnické třídy za své sebeuvědomění a svá práva. Připomeňme si na tomto místě slova z jeho referátu *Cesta literatury k lidu* z roku 1946:

Lze rozbít křehkou sklenicí hlavu útočníka, není-li po ruce zbraň jistější. A přece pravým posláním křehkých sklenic je, aby se z nich pilo. Také je možno v sebeobraně rozbít housle o lebku nepřítel, nelze však z takového činu vyvozovat program. Také umění sloužilo nám všem za zbraň, a přece jsou na omylu ti, kteří se domnívají, že poezie je především zbraní. Mechanicky položená teze, jako by poezie měla sloužit širokým masám v procesu jejich uvědomování si sebe, je v podstatě novou formou volání po mravoličné poezii, která v historickém vývoji básnictví představuje starší jeho etapu, vývojově již překonanou,⁷³ vysvětluje básník svůj postoj a o pár odstavců dál dodává:

„Obral jsem si za úkol pojednat o poslání poezie v životě. Vím, do jaké míry sociální bytí utváří život člověka. Kapitalismus, imperialistické války, fašistická tyranie dělají z života většiny lidí prostředek zrůdné spekulace uzurpátorů. Lidová demokracie, socialismus, komunismus usilují o to, uspořádati sociální bytí tak, aby člověk na své

⁷³ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Cesta literatury k lidu*. In: *Z dějin českého myšlení o literatuře 1 | 1945-48 | Antologie k dějinám české literatury 1945-1990*. ÚČL AV ČR, Praha 2002, str. 158

pozemské pouti, jako člen spravedlivě utvořené společenské soustavy, mohl v práci a odpočinku rozvinout všechny své lidské hodnoty a dosáhnout v nejvyšší míře lidského štěstí. Nejvyšším lidským štěstím je, bez ohledu na různé jeho vnější formy, umění žít, to jest umění pociťovati každý okamžik života jako veliký nenávratný zázrak, který je hříchem nechat padati do lůna nicoty, aniž bychom z něho nedobyli (sic!) všeho, čeho je možné z něho dobýti.⁷⁴

Povšimněme si, že i zde užívá Nezval zcela samozřejmě pojmů z teologie, jako je zázrak a hřích. Provázání obou diskurzů je pro něj bytostně samozřejmé.

Oddíl První představení sousedů – strofy 5-14 dále pokračuje vzpomínkou na dvě básníkovy dětské lásky. Pro teologický rozbor mají jen okrajový význam, za pozornost stojí snad jen druhá polovina strofy 12, kde básník znovu upozorňuje na svoje katolické kořeny, jež odmítá popírat nebo zesměšňovat:

*Vedle ní klekal jsem v kapliče před oltářem,
kde hyacinty a růže omamovaly nás.
Já věřil v Marii Pannu a v její hvězdný pás,
třebaže byl můj otec upřímným pokrokářem.⁷⁵*

Také v předešlé sloce zahrnuje Nezval do výčtu rekvizit svého idylického dětství např. svíčku hromničku. Fenomén křesťanské kultury, již v básníkově osobnosti vtiskla podobu tradiční moravská lidová zbožností, se jako příslovečná červená nit táhne celou skladbou až k jejímu velkému finále.

3.2.3 První vyznavačská vsuvka – strofy 15-16

Po této expozici následuje první z celkem devíti vyznavačských vsuvek, v nichž Nezval osvětluje čtenáři své tvůrčí motivy. Pro tuto práci je relevantní druhá z obou strof:

*Ne, at' mne k tomu nikdo nenutí,
rád splním každý příkaz velké doby.
Mluvím však rovněž za ty četné hroby,
v nichž leží lidé zapomenutí,
kteří opustili navždy tento svět,*

⁷⁴ Tamtéž, str. 159.

⁷⁵ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1951, str. 14.

*malý jak tato západomoravská víska,
slyším, že na mne z hloubi zahrad píska
ptačí hlásek, který nesmím oslyšet.*

Za pozornost jistě stojí obraz: *svět malý jako západomoravská víska*. V době, kdy se spojují proletáři *všech zemí* a do omrzení se skloňuje *socialistický internacionalismus*, se tu Nezval vrací ke konceptu světa, jež tvoří důvěrně známé prostředí jedné moravské vsi. Svět se tu tedy neprezentuje jako všeprostor, jako celek země, Země či kosmu, ale jako celistvost, v níž lidé Nezvalova dětství dokázali žít. Básník se tak stává mluvčím těch, kteří byli tohoto jednoduchého vztahu schopni a kteří jsou dnes zapomenuti. Zapomenutí tu přitom není utonutím v hlubině paměti (jde přece o necelých 50 let), ale cílenou marginalizací, způsobenou účelovým zpřetrháním kontinuity Rakousko-Uherska, první republiky a pounorového Československa.

3.2.4 Sociální reflexe strof 12-14 – Strofy 17-18

Mezi první a druhou vyznavačskou vsuvku je vložena reflexe básnickovy vzpomínky na jeho dvě dětské přítelkyně, která zazněla ve strofách 12-14. Nezval je tu znovu nejmenuje, zjevně spoléhá na blízkost předchozí zmínky, již si čtenář dosud nese v paměti. Námětem strof je vleklý „majetkový spor“, jak básník doslova uvádí, a dává tím své úvaze sociální předznamenání.

Ve skutečnosti jde ovšem jen o východisko. Příčina sporu je jistě podstatná, jinak by nebyla uváděna; to, oč jde Nezvalovi především, jsou však její důsledky. Ty se manifestovaly jednak na rovině vztahové, a to jak individuální („*znepřátelili rovněž svoje děti*“), tak komunitní („*trpěl jím pak život celé obce*“), jednak ztrátou disponovanosti k plnému životu, k jeho prožívání ve všech dimenzích. Básníkovi znepřátelení sousedé si vnitřním naladěním k nenávisti uzavřeli cestu k tomu rozměru reality, jež je pro Nezvala stěžejní a jež v této práci s vědomí vší redukce označujeme jako *schopnost žít poezii*:

*Jak měli vidět v brázdě skřivánka,
když mýjeli se mlčky bez pozdravu,
a jak ji měla vonět pohanka!
Uznávám boj, však nikdy tvrdou hlavu!*

Vzhledem k tomu, jak Nezval svůj lidský a básnický program, toto evangelium plného života, propojuje s tradičními náboženskými představami, lze patrně legitimně hledat významovou paralelu mezi uvedenými verši a verši Mt 5, 23-24: *Přinášíš-li tedy svůj dar na oltář a tam se rozpomeneš, že tvůj bratr má něco proti tobě, nech svůj dar před oltářem a jdi se nejprve smířit se svým bratrem; potom teprve přijď a přines svůj dar.* Významový kontext evangelijního textu je jistě širší. Potřebu čistého srdce pro transcendentní zkušenost však nepochybně reflektují oba.

K poslednímu citovanému verši už jen dodejme, že vstupuje mimo jiné do polemiky s dikcí dobového stranického tisku, kde se to nesmiřitelností jen hemží. V roce vydání skladby *Z domoviny* se např. v Rudém právu objeví *nesmiřitelní* 11 x, *nesmiřitelně* 19 x a *nesmiřitelný* dokonce 43 x. Doba přeje třídnímu boji (*třídní boj* 214 x), ne smířování.

3.2.5 Druhá vyznavačská vsuvka – strofy 19-20

Druhá vyznavačská vsuvka začíná bezmála hymnickou apostrofou:

*„Čest země znamená vydati plod,
čest ducha znamená vytvořit dílo.
Čest ryb je zabydlit vlny všech vod,
čest lidstva žít, aby se lépe žilo [...]"*

Kromě ozvuku biblického jazyka⁷⁶nás na tomto výňatku zajímá především postavení básníka, o němž se dočítáme v posledním dvojverší strofy: *Pískat jak pastýř na píšťalu / toť čest a úděl básníka.* Metafora pastýře zdaleka není náhodná či prvoplánová. Při povrchním čtení se jistě může zdát, že její těžiště leží v motivu píšťaly, jejíž podmanivý zvuk je analogií k básníkovu zpěvu. Celek skladby, především klíčová strofa 141 (viz dále) však jasně poukazuje ke koncepci trvale budovaného obrazu básníka jako průvodce a zasvěcovatele do nového náboženství plně prožívaného života.

Součástí druhé vsuvky je pak strofa 20, jejíž interpretace ponechává prostor pro tajemství – už proto, že do celku skladby je vložena poněkud neorganicky:

*To je ten pištec, který zdaleka
hvízdává za mnou, ač jsme jedna hlava.*

⁷⁶ Gen 1,12.22

*Ví dobře, co je osud člověka,
hvízdává za mnou, často na mě mává,
mění v jeviště špinavý kravský žlab,
nastrojil na mě s růžičkou i trní,
jeho píšťalička skřehotá a vrní
tak jako večerní skřehotání žab.*

Neexistuje hermeneutický klíč, podle něhož by bylo možné strofu beze zbytku vyložit. Kdo je *píštěc*, s nímž je autor *jedna hlava*? Víme, že motiv dvojníka se v básnickově díle objevuje opakovaně, bezmála obsedantně. Nejmarkantněji patrně v cyklu *Ve čtyři hodiny odpoledne jednoho jarního dne* ze sbírky *Praha s prsty deště*. Ústředním motivem je hned ve čtyřech z deseti čísel tohoto cyklu. Uvedme na tomto místě pro ilustraci alespoň dvě z nich:

Číslo 3

*„Hledám tě a ty se mi vyhýbáš / Hledáš mě a já to nevím / Až teprve nějaká závrat'
v dobře známé ulici / Mě přinutí, abych se ohlédl / Nevidím Tě / Nevidím sebe sám / A
přece jsme spolu / Já a můj dvojník.“⁷⁷*

Číslo 5

*„Kdyby popravili všechny mé minulé dny a noci / Stál bych jak loutka se skleněnými
očima / A loupal pomeranč / Nebo kouřil doutník proti nebi / On by byl mrtev / Ten se
kterým ulehnu v jedné a téže rakvi.“⁷⁸*

Zajímavostí je, že jak pro všechna další vydání, tak pro publikování v Díle básník z tohoto cyklu všechny básně týkající se dvojnictví vypustil. Musíme odmítnout myšlenku Bc. Zuzany Indrové, již vyslovila ve své diplomové práci *Autocenzura v díle Vítězslava Nezvala v padesátých letech*, že se tak stalo, „aby jeho [básníkův] obraz jako úspěšného oficiálního umělce, předkládaného za vzor ostatním literátům, nebyl ohrožen a básník tak neukázal své slabiny, případně aby nepohoršoval tehdejší čtenářstvo.“⁷⁹ Pro tuto hypotézu neexistuje opodstatnění: Jednak byl dvojník ve

⁷⁷ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Praha s prsty deště*. Fr. Borový, Praha 1936, str. 35.

⁷⁸ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Praha s prsty deště*. Fr. Borový, Praha 1936, str. 37.

⁷⁹ INDROVÁ, ZUZANA. *Autocenzura v díle Vítězslava Nezvala v padesátých letech*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého Olomouc. Filozofická fakulta. Katedra bohemistiky. Vedoucí práce P. Komenda.

všech vypuštěných básních vylíčen jen v jediné skandální situaci, která je ovšem obecně srozumitelnou hyperbolou („*A zvoní u všech dveří / Překvapuje ženy v koupelích / Zatímco smekám klobouk / On jde nahý / Uprostřed nejživější ulice*“⁸⁰), jednak právě tato promiskuitní a moralistně rebelská póza je základem Nezvalovy básnické autostylizace. Důvod ambivalentního vztahu básníka k motivu dvojnickví musíme hledat v hlubších vrstvách vědomí. Obnažuje totiž Nezvala víc než jeho *nahota uprostřed ulice*.

Určujícím prvkem poměru autora a jeho dvojníka je snaha o komunikaci, kontakt, vztah. Vidíme to jak v příkladové básni ze sbírky *Praha s prsty deště* (*Hledám tě a ty se mi vyhýbáš / Hledáš mě a já to nevím*), tak v uvedené strofě 20 ze skladby *Z domoviny*, o níž nám jde především: „...*hvízdává za mnou, často na mě mává*“. Proč právě v této skladbě unikl motiv dvojnickví Nezvalově autocenzuře? Patrně je zde snaha o navázání kontaktu se svým vnitřním já důležitá: Patří do duchovního kontextu básně, která konstruuje nový svět, založený na autentickém prožívání života v jeho plnosti. K tomu je dle Nezvala třeba jednak osvobození člověka od utilitárního, prakticistního vztahu ke světu, vnuceného mu nutností úzkostného obstarávání potřeb, jednak skutečným otevřením se tomuto světu, autentickým bytím. Právě toto autentické bytí vkládá Nezval v celém kontextu svého díla do obrazu dvojníka. Toto vnitřní setkání s Jiným (proto ne „se sebou“, ale s dvojníkem), který je však člověku bližší než on sám sobě⁸¹, má v posledku transcendentní rozměr. Ve skladbě *Z domoviny* zazní jako připomínka té identity básníka, která má být v atmosféře vypjatého kolektivismu a materialismu padesátých let ukryta a zamlčena.

3.2.6 Druhý popis prostředí – strofy 21-28

Oddíl začíná dalším idylickým popisem půvabů básnickovy milované vsi. Zmínka o průletu Halleyovy komety nám jej umožňuje přesně časově zařadit: Je obrazem roku 1910, posledního roku Nezvalova pobytu v bezpečném prostředí domova, než odjede na studie do Třebíče.

⁸⁰ NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Praha s prsty deště*. Fr. Borový, Praha 1936, str. 36.

⁸¹ SCHMIDT, NORBERT: *Kostel jako výzva a šance*. In: *Zpravodaj pražské arcidiecéze*, 2014, roč. 22, č. 6, str. 10-11

Zmínka o kometě je však významná i v myšlenkovém kontextu této práce. Básník uvádí, že zazáří „nad zvonkem kapličky“. Evidentně nejde o místo, o jednoduchou synekdochu, v níž kaplička zastoupí ves. Explicitní zmínka o zvonku evokuje spíše lidové pobožnosti reagující na obavy z ničivých důsledků, které měl průlet komety mít. Evidentně liché – jak se nakonec ukáže: Kometa Zemi nejen neotráví jedovatými plyny, a dokonce kolem ní ani neutrálně neproletí; v Nezvalově podání *zazáří*. Její svit je v kontextu básně odpovědí na zvuk zvonku (a celý jeho významový kontext). Prosby a modlitby nebyly zbytečné nebo snad směšné: Z ohrožujícího nebeského tělesa se stala hvězda, jíž básník celé dětství vídal každé Vánoce nad domácím betlémem.

Otevřena tímto významovým klíčem nese si předmětná pasáž i v dalších strofách jednoznačně duch smíření. Několik žánrových obrázků představujících ves v průběhu roku končí strofami 26-28, věnovaných adventním cestám na roráty a oslavám Vánoc⁸². V tomto kompaktním bloku rámovaném projevy náboženské víry nenajdeme žádnou sociální ani jinou kontroverzi: mládež si dává dostaveníčka, sedláci chodí na jarmarky a hospodyně odkládají z vánočních pokrmů část pro žebráky.

3.2.7 Sociální reflexe veršů 26-28 – strofy 29-30

Všechno napětí, zejména sociální, jehož potenciál je právě v čase vánočních svátků značný, odkládá básník do samostatného bloku. Ten je prost smírného náboženského kontextu, a antagonismy tak dostávají prostor se manifestovat. Popsána je zde především povýšenost a arogance sedláků, kteří sice v souladu s obecně přijatým územ vánočního obdarování nějakou almužnu žebrákům dali, doprovázeli ji však nadávkami a hrubostmi. Na tuto konkrétní vánoční vzpomínku navazuje strofa přenášející sociální napětí do obecného kontextu: mezi majitele velkostatků a deputátníky.

3.2.8 Třetí vyznavačská vsuvka – strofy 31-33

Následující dvě strofy proklamativně reagují na bezprostředně předcházející sociální kritiku a rozšiřují svůj étos sociálně spravedlivého světa do celoplanetární dimenze. Pro naši práci nemá uvedená pasáž podstatnější význam – potenciál pro teologickou reflexi zde nenacházíme, nechceme-li hledat laciné paralely mezi

⁸² Šamikovice nemají kostel, na mše svaté chodili Šamikovičtí do blízkých Rouchovan.

básníkovým apostrofováním všech národů světa a Ježíšovými misijními instrukcemi⁸³.

3.2.9 Vzpomínky na dětství – strofy 34-40

Blok obsahově navazuje na strofu 28, neorganicky přerušenu dvěma ideologickými vstupy 29-30 a 31-33, a dále rozvíjí motiv básníkovy idylického dětství. Vánoční námět, který oba bloky spojí, zazní hned ve strofě 34. Básník vzpomíná na koledy, které hrál jeho otec na harmonium, a konstatuje, že „dávno dozněly“. „Nevysílají je ani v rádiu,“ dodává s nepřeslechnutelnou nostalgií. Mohlo by se zdát, že tato drobná poznámka s tématem práce nijak nesouvisí; dokud si ovšem neuvědomíme, že hned rok po vydání skladby zazněl z rozhlasu dnes již legendární projev předsedy vlády Antonína Zápotockého k dětem, s dnes již zlidovělou sentencí: „*I Ježíšek vyrostl a zestaral, narostly mu vousy a stává se z něho děda Mráz.*“⁸⁴

Tak absurdní projev ovšem nespádl jen tak z nebe, musel mu předcházet trend, který by jeho vážně míněné proslovení v nejmasovějším médiu své doby vůbec umožnil. Právě na tento vývoj může Nezval svým povzdechem nad absencí koled v rozhlase poukazovat. Nepozastavuje se jen nad tím, co v rádiu nevysílají, ale implicitně také nad tím, co v něm vysílají – což muselo být čtenářům v dobovém kontextu zřejmější, než je to dnes nám. Eliminaci náboženského kontextu Vánoc jako jedné z největších křesťanských svátků básník zřetelně vnímá jako ztrátu. Do jeho konceptu plného prožívání života patří i tato dimenze lidské vztahovosti. Jakoby na protest pak rozvíjí motiv vánoční koledy i ve strofě 35.

Strofy 36 a 37 jsou vzpomínkou na básníkovu dětskou lásku, která v raném věku zemřela. Na první pohled zde působí nenáležitě; neústrojně vožené do popisu šťastného dětství. A přece zde mají své místo. Dokládá, jak i smrt, zasazená do náboženského rámce (Nezval ho zde evokuje zmínkou o svatých obrázcích v rakvi zemřelé) do této idyly patří. Samozřejmě se vyznává ze svého smutku; že však tuto událost řadí právě do této naskrz idylické pasáže, je velmi vypovídající.

Básník touto kompozicí dokládá, jak komunita obce spjatá jednoduchou lidovou vírou dokázala sice s bolestí, ale zcela přirozeně integrovat smrt do své

⁸³ Mt, 28,19

⁸⁴ ZÁPOTOCKÝ, ANTONÍN: Předvánoční projev předsedy čs. vlády soudruha Antonína Zápotockého. In: *Totalita.cz* [online]. 1952 (24) 12 [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: http://totalita.cz/ost/vanoce_01.php

všednodennosti. Ta na rozdíl od dnešního diskurzu jednak není schována do specializovaných ústavů na umírání (dívka zemřela doma, svíčka nad její hlavou stojí na domácí malované truhle⁸⁵), jednak není vytěšňována z vědomí. Jde o vzpomínku, která patří k pokladu básníkovy dětství.

Pasáž uzavírá vzpomínka na domov – budovou šamikovické školy, kde rodina řídícího učitele Bohumila Nezvala žila. Popis třídy je natolik zatížen náboženskou symbolikou, že je namístě zde předmětnou sloku ocitovat celou:

*Ač se jí z citlivosti vyhýbám,
dodnes tu stojí ona jednotřídní škola.
Dodnes se k ní v snách i ve svých verších znám;
počítadlo – zpovědnice, ručník – štola
lavice na lavici – varhany –
a v školní skříni třecí elektrika,
jejíž dávno polámaná klika
nehodí se ani pro potulné trhany.*

Zvolil-li Nezval pro popis svého domova v agresivně nenávislných padesátých letech právě náboženskou metaforiku, můžeme to jen těžkou přehlédnout nebo takovou volbu označit za náhodný impuls. Paralela mezi domovem a kostelem, jíž tu básník vystavěl, je na to až příliš zřejmá. Nezval tu básnickými prostředky, o nichž měl právo se domnívat, že uniknou ideologickému dohledu cenzora, znovu potvrzuje, co manifestoval o dva roky dříve, když do oddacího listu uvedl římskokatolické náboženství:⁸⁶ Domov a prostředí římskokatolické církve se mu prostupují v jediném obraze. Církev bytostně patří k jeho pojmu domova.

Motivu školy věnuje také další dvě sloky, které zakončují verše:

*„Ač se do těchto zdí za nic nevměstná
více než čtyřicet či čtyřicetpět⁸⁷ žáků,
je mé duši drahá jako hejna ptáků,
jako Matka Boží sedmibolestná⁸⁸.“*

⁸⁵ Bezpečně nejde o záměnu s rakví – Nezval hovoří o truhle pomalované pomněnkami a housaty.

⁸⁶ Viz str. 16 této práce.

⁸⁷ Respektujeme tvar užitý v prvním vydání.

⁸⁸ Panna Marian je podle Nezvalových vlastních slov „ztělesněním jeho náboženského citu“ – viz pozn. 34

Podobně jako blok vymezený strofami 21-28 je i tato pasáž v úvodu a v závěru orámovaná náboženským motivem. A v duchu tohoto principu založeného v uvedeném bloku je zcela idylická. Náboženský kontext jako by programově potlačoval všechny antagonismy.

3.2.10 Druhé představování obyvatel obce – strofy 41-50

Blok navazuje na První představování obyvatel obce – strofy 5-14. Z osob definovaných zaměstnáním je zmíněn pastýř, další, dominantní část je stylizované listování obecní kronikou. Nezvala tu zajímají lidé v dynamice svých příběhu víc než v obruči své práce.

I tento oddíl začíná odkazem na biblický kontext: „*Otvírám tě list po listu, / obecní kroniko, a vidím čtyři bratry. / Měli jména čtyř evangelistů...*“ V dalších slokách představujících dění ve vsi se přitom žádný explicitně náboženský námět neobjeví – zdá se, jako by si Nezval jen sáhl do náboženského kontextu pro izolovaný motiv, kterým ozvláštňuje svůj verš.

Jenže jaký by měl motiv po všech těch kapličkách, zpovědnících, štolách a Matkách Božích sedmibolestných provokovat komunistickou cenzuru ještě evangelisty? Vysvětlením může být buď fakt, že básník je v biblickém jazyce natolik zabydlený, že jeho prosakování do básně o kolektivizované vesnici ani nevnímá, nebo jde o cílenou, násobně zvrstvenou metonymii. Pokud totiž básník otvírá kroniku a bezprostředně poté zmiňuje evangelisty, propojuje sémantická pole obou pojmů, v jejichž průsečíku se nutně objeví obecní kronika jako básníkově evangelium. Na jejich stránkách zachycený život obyvatel obce je onou dobrou zprávou, jíž Nezval přichází zvěstovat. Paradigmata vztahů založených na staleté tradici selské odpovědnosti, jež je násilnou kolektivizací brutálně destruována, stále žijí na stránkách kroniky i v básníkově paměti. Lze se k nim vztahovat, reflektovat je, nacházet v nich strukturu, kterou bude možné jednou obnovit.

Zajímavé je přitom napětí mezi tímto evangeliem umírajícího selství a kritickým akcentem, s nímž básník konkrétní osudy vypráví. Jak v příběhu líbezných vesnických dívek, rodinou vypočítavě provdaných za boháče, tak v líčení zbytečné smrti chudé svobodné matky zaznívá básníkově nesouhlas. Nevyústí však překvapivě do odsudku dobově předpojatých rodičů, ale do velikého soucit, do něhož jsou i sami viníci tragédií zahrnuti. Básník zde hovoří jako ten, jehož rolí není formulovat obecný

etický závěr, nýbrž soucítit. Být se zraněnými, tvořit s nimi společenství tak, jak ho komunita jeho vsi tvořila vždy. Právě to je oním skutečným poselstvím této části básně. Právě to je jeho evangeliem.

3.2.11 Čtvrtá vyznavačská vsuvka – strofy 51-52

Čtvrtá vyznavačská vsuvka je kompletně básnická, nečteme v ní nic z úliteb dobovému vkusu a politické atmosféře. Básník jí formálně ukončuje pasáž listování kronikou („*Však dost, já nejsem kronikář*“) a distancuje se od jiných než spontánně uměleckých motivů a zprostředkovat člověku autentický kontakt s vlastní citovostí dokonce deklaruje jako generální smysl své existence: „*Přišel jsem na svět zpívati / ty city, jichž jsou všichni lidé plní.*“ Obě strofy mají až prorocký étos.

3.2.12 Vzpomínky na dětství – strofy 53-60

Blok námětově navazuje na pasáž vymezenou strofami 34-40 a 21-28, s nimiž tvoří zřejmou linii idylických vzpomínek na čas dětství. Uvedená pasáž patří, mimo jiné i autentickou citovostí, mezi nejkrásnější části skladby. Nezval se tu i formálně blíží úrovni, jakou měly jeho vrcholné básně ve třicátých letech. Teologicky nosné motivy tu však nacházíme v minimální míře, nechceme-li násilně theologizovat každý poukaz na přirozenou lidskou důstojnost – viz např. strofa 59: „*I člověk úcty nehodný [...] byl [...] velkolepý jak obraz od Rembrandta.*“

3.2.13 Pátá vyznavačská vsuvka – strofy 61-64

V páté vsuvce Nezval zcela nejotevřeněji vysloví základní napětí skladby:

*„Nemám rád básnické ozdoby,
však byl jsem jak v ráji, čtenáři, atheisto,
když spletla se dvě roční období
a když si spolu vyměnila místo.“*

Proč to okázalé oslovení čtenáře vymezující jeho předpokládaný poměr k náboženství? Obraz „být jako v ráji“ je přece tím nejbanálnějším přirovnáním – člověku je za Nezvala málem trapně, že ho použil. Jediným relevantním vysvětlením je, že to není to nejbanálnější přirovnání. Že Nezval svou poznámku o ráji myslí tak vážně, že na to „čtenáře atheistu“ potřebuje upozornit. Navíc použije-li z pozice autora oslovení „čtenáři“, zakládá tím antonymickou dyádu: autor – čtenář. Vzhledem k použitému přístavku je tím ovšem současně založena i paralelní dyáda: věřící – ateista. Kardinální otázkou je: V co je autor věřící?

Jistě v Boha lidové víry, jíž v celku skladby trvale reflektuje; jedinečně tak dává opozitum „atheisto“ smysl a tato Nezvalova latentní víra byla již mnohokrát prokázána. Současně však stále platí, že Nezval na půdorysu tradiční moravské zbožnosti konstruuje vlastní uměleckou teologii, přesněji vlastní eschatologii – stav konečného osvobození člověka k životu prožívanému v trvalém okouzlení, hlubokém básnickém vidění. „*V prosinci zazářil březnový den / a na žně padl smutek listopadu*“ pokračuje citovaná strofa. Tyto těžko definovatelné pocity okouzlení z nového rozměru, v němž je realita nahlédnuta, jsou součástí Nezvalovy víry v lepší svět – který si ale stále zachovává svůj tradičně náboženský rozměr.

Následující tři sloky uvedené schéma jen opakuje, se slábnoucí intenzitou. Básník se přitom náboženské motivy, kumulované v předchozí části sklady, zjevně snaží ředit oficiální rétorikou novinových úvodníků („*tak i já stojím s puškou, skrčen při zdi, / a bojuji za lepší život na zemi*“).

3.2.14 Agitační pasáž strofách 65-66.

Ještě intenzivněji zazní služebný, politicky agitační tón v dalších dvou strofách. Básníková snaha sejmout ze sebe podezření o tom, že snad straní klerikálům, se tu manifestuje nepokrytým útokem na kněží s politickou ambicí: „*Byla to velmi těžká volba, / když proti agrárníku Staňkovi⁸⁹ / kandidoval pan páter Holba⁹⁰*“. Jako příklad třídního bije je uveden konflikt nejmenovaného sociálního demokrata, který se osmělil zaútočit na „majestát kněze“. Nezbyvá než konstatovat, že Nezval se na tomto místě (a v celé skladbě pouze na něm) přidává k lacinému útoku na klérus katolické církve.

3.2.15 Šestá vyznavačská vsuvka – strofy 67-70

Ze čtyř proklamativních strof tohoto oddílu je pro naši práci nejzajímavější strofa 69. Básník se zde vyznává z potřeby umělecky reflektovat několik témat, „*jež si mne sama zvolila, / abych jim dal svou krev a svoje slovo. / Osude, vyplň přání básníkovo, / ať nad ním nezvítězí Dalila*“. Že je celá skladba prostoupena biblickými motivy, jsme

⁸⁹ František Staněk, politik agrární strany, poslanec Českého zemského sněmu v letech 1901-1907, poslanec Moravského zemského sněmu v letech 1906-1918, ministr ve 3 vládách ČSR: v letech 1918-1919 ve vládě Karla Kramáře, 1919-1920 ve vládě Vlastimila Tusara a v letech 1921-1922 ve vládě Edvarda Beneše.

⁹⁰ Jan Holba, politik Katolické strana národní na Moravě, poslanec Moravského zemského sněmu v letech 1906-1913.

demonstrovali na několika předešlých místech, na která tímto odkazujeme⁹¹. Povšimněme si nyní konkrétní významové linky, na níž samsonovský motiv odkazuje:

Prosbu odolat svůdkyni a uchovat si svou „sílu“, situuje básník do té z částí skladby, v nichž cyklicky analyzuje vlastní proces tvorby a definuje (si) jeho motivy. Pokud máme v tomto kontextu hledat onu samsonovskou potenci téměř nadpřirozené mohutnosti, je to nepochybně Nezvalův básnický talent. Že je v trvalém ohrožení kvůli svodům, je zřejmé – roli pelištejské dívky ovšem hraje v jeho životě komunistická strana, které mu slibuje slávu, moc a uznání. Po účelové skladbě *Stalin* (1949), která jej měla ochránit před útoky ultralevičáků v souvislosti s odmítnutím sbírky *Veliký orloj*, a po patrně stejně účelovém *Zpěvu míru* (1950)⁹² básník cítí, že byl podobně jako biblický Samson už podvkráte spoután. A přestože pouta v obou případech nakonec roztrhl (ani jedna z obou skladeb neklesla na úroveň např. Ivana Skály), je si vědom toho, že svůj velký boj stále vede. Vede ho ovšem i na stránkách skladby *Z domoviny*, která je rozkročena mezi obrazy dechberoucí krásy a nejobanálnějšími klišé bezduchých agitek. Tohle není jen další vyznavačská vsuvka. Je to prosba a modlitba. Osudu, jenž je ve strofě 69 apostrofován, nelze předložit žádné přání – osud je neosobní princip, který nelze zvrátit žádným apelem. „Chtějícího osud vede, nechtějícího vleče,“ zní přece (Senecův) postulát stoické filozofie⁹³. Pokud Nezval předkládá přání nepřijít o sílu svého talentu, musí ho předkládat jen osobní entitě, kterou za Osud schovává.

3.2.16 Vzpomínky na I. světovou válku – strofy 71-78

Celý blok je uveden vzpomínkou na cestu na roráty, která jej obsahově spojuje se strofami 26-28. Zatímco ve slokách z úvodní části básně je motiv adventní ranní mše jednoznačně součástí idylického obrazu soudržného života vsi, zde primárně zakládá kontrast:

⁹¹ Viz např. str. 40 nebo 46 této práce

⁹² „Když se Nezvala přátelé ptali, proč píše tendenční verše oslavující socialismus, básník odpověděl: „Chtěli po mně *Zpěv míru*, tak jsem jim ho vysral.““ In: NEJEDLÝ, JAN; ŠOFAR, JAKUB: *Po práci legraci III*. BizBooks, Brno 2018, str. 143. Vzpomínka se traduje také v jiných zdrojích, vždy mírně variována. V uvedeném znění je patrně spíše smyšlená, soudě z toho, jak se básník o skladbě vyjádřil v jiných souvislostech, a také z podrobné analýzy skladby samé. Jistá její účelovost je ovšem zcela zřejmá.

⁹³ BONDY, EGON: *Evropská filosofie XVII. a XVIII. století*. Sdružení na podporu vydávání časopisů, Praha 1996.

*„Stejně jak v lidském životě,
i v lidských dějinách jsou zvraty.
Jako by vleklé souchotě
propukly cestou na roráty
prudkým chrlením krve do sněhu...“*

Obrazem porušení slavnostní chvíle cesty na adventní bohoslužbu hrůznou událostí zvěstující zkázu a smrt vykresluje básník vypuknutí první světové války. Metafora krve je doplněna metonymií adventního času, kdy se čeká na narození Spasitele. Právě kontrast přislíbeného života a smrt rozsévajícího válečného konfliktu zakládá napětí celé strofy. Pro nás je mimo jiné svědectvím o tom, že básník musel vědomí cyklu církevního roku a jeho duchovních obsahu v obecném povědomí pokládat za stále živé, když takto konstruovaný obraz použil. Nejsou to tedy jen jednotlivé motivy, ale také sama struktura básně, co nám umožňuje poznat, nakolik Nezval vnímal náboženství i v rámci pouťové společnosti jako přirozeně konstitutivní fenomén.

Další strofy tohoto bloku popisují ozvuky hrůz války, jak především v podobě úmrtních oznámení zasahovaly básníkovu vesnici, dále odkazy na místní bolševické hnutí rodící se z ohlasu říjnové revoluce roku 1917 v Rusku, a končí 28. říjnem 1918. Teologický potenciál je v nich v podstatě nulový.

3.2.17 Třídně založená kritika první republiky – strofy 79-88

Ani v této pasáži, prvoplánově politicky angažované a třídně nesmlouvavé, se Nezval bez biblických obrazů nedokáže obejít. To podstatné, co chce vyslovit, je mu už vždy součástí širšího kulturního a duchovního kontextu křesťanství. Je mu, řečeno současnou metaforou, operačním systémem, na jehož pozadí pracují všechny aplikace. Když popisuje domnělé zotročení venkovských deputátníků, použije neomylně obraz Izraelitů odvečených po roce 722 do Asýrie:

*„... uprostřed plískanic a zim,
hrozící pěstí na Ninive,
dřeli se stejně jako dřívě,
dřeli se opět na cizím.“*

Soudím, že dnes je tato metafora srozumitelná jen hrstce čtenářů. Nezval ji ovšem používá ve skladbě, za níž mu bude „rozhodnutím presidenta republiky“⁹⁴ v roce 1951 udělena Státní cenu I. stupně⁹⁵.

Nezvalova potřeba sladit svá dvě vyznání nabývá v některých částech skladby a zejména tohoto bloku až bizarní podoby. V bytostné touze propojit komunistickou doktrínu s obsahem zděděné a nikdy zcela nepotlačené víry, pokouší se např. ve strofě 84 vystavět mezi křesťany a komunisty přímou paralelu:

*„...rodil se nový nedozírný svět,
pro který, vydání štvanicím a honbám,
oklikami a přesto cestou zpět⁹⁶
jak první křesťané na pouti ke katakombám
ubírali se budoucnosti vstříc
v boji s krutým společenským antikristem“*

Jakkoli tento eschatologický motiv boje s Antikristem, jak ho známe z 1. a 2. listu Janova⁹⁷, působí v kontextu bolševického hnutí absurdně, je dalším svědectvím o Nezvalově specifické, naivně teologické koncepci snažící se zanášet vrstevnice komunistické ideologie do mapy tradičního křesťanství. Je to zcela unikátní pokus, který nemá paralelu v díle žádného z českých katolických autorů ani těch, kteří původní katolické pozice popřeli a komunistickou doktrínu cele zvnitřnili. Ve svém pokusu být apoštolem lidové zbožnosti, identifikované s odkazem svého dětství, a současně apoštolem nové beztrždní společnosti, osvobozené ne primárně od něčeho, ale k něčemu, totiž k plnému, neredukovanému prožívání skutečnosti, Nezval byl a zůstává solitérem.

Blok pokračuje ostudnými verši, jež nejsou než nejbanálnějšími rýmovánkami, nepokrytě politicky služebnými. Končí pak nejen absurdní obžalobou buržoazie z toho, že prodala „celý svůj národ Hitlerovi“, ale také povinnou oslavou komunistické strany a Sovětského svazu. Nejen morálně problematickým obsahem, nýbrž i uměleckou úrovní patří k nejodpornějším částem skladby. Ústí pak do sedmé vyznavačské vsuvky, po níž přichází zásadní předěl v kompozici básně.

⁹⁴ Je jím Klement Gottwald.

⁹⁵ Čest a sláva laureátům státních cen. In: *Rudé právo* 9. 5. 1951, roč. 31-32, str. 3.

⁹⁶ Respektujeme text prvního vydání s chybějící čárkou před „a přesto“.

⁹⁷ 1 Jan, 2,18; 1 Jan, 4,3.; 2 Jan, 7.

3.2.18 Sedmá vyznavačská vsuvka – strofy 89-90

Básník se zde vrací do jemu vlastní lyrické polohy, znovu apostrofuje svou ves, verše jsou autentické a uvěřitelné díky důrazu na konkrétní detail. Druhá strofa sedmé vyznavačské vsuvky je však již předzvěstí zásadní změny paradigmatu, v němž se vzpomínky na prostředí domova ponosou. Vesnici svých dětských vzpomínek označuje básník za muzeum; jeho návštěvníky jsou družstevníci, před jejichž očima se do něj ukládá nejen *kosa a pluh*, ale také *pentle, připjaté na ohlávky*. Dřina všedních dní i radost svátků jsou jednoduše odloženy do depozitáře času – sice pietně, zato definitivně. Podobu práce i oslavy teď vesnici vtisknou kolektivy zemědělských družstev.

3.2.19 Sociálně kritické vzpomínky na domov – strofy 91-92

Tento drobný blok připravující pole pro klíčové strofy celé skladby je klasickou relekturou – snahou nově přečíst, nově interpretovat obrazy dětství ne už jako selskou idylu, ale jako třídní bojiště a panoptikum majetkem pokřivených vztahů. Konkrétní podobu tohoto novočtení demonstruje hned strofa 91:

*Z těch dob, kdy vedl bratr s bratrem spor
o kousek kamenité meze,
kdy křemen, žula, rula, svor
a myška, která po nich leze,
ba i ten jedovatý štír,
pečlivě zapsáni v gruntovní knize
přepočítávali se na peníze
jak žluklé máslo nebo sýr.*

Připomeňme si nyní pro srovnání, jak celá skladba začíná:

*Tam, kde se vyhřívá ještěrka na prahorním kameni
a vesničané trhají do košů lipový květ,
tam, kde půl plechového Krista s hlavou nakloněnou k rameni
vykupuje o velikonocích svět...*

Vidíme tedy jasně, jak se tytéž motivy proměňují. Motiv prahorního kamene v úvodu skladby, který odkazoval k věčnosti, se nyní mění na kamenitou mez, jež je zdrojem řevnivosti. Z ještěrky, která se klidně vyhřívala, je jedovatý štír. A z vesničanů pod větvemi lípy, jejíž sémantické pole je zatíženo obrazy národní

jednoty a slovanské holubičí povahy jsou soudící se bratři. Zatímco však v biblické reliktuře zůstává původní význam alespoň druhotně zachován a nový se k němu přimyká, zde Nezval původní idylický obraz nelítostně destruuje. Právě toto zničení iluze o šťastné době svého dětství je onou apokalypsou, po níž přijde nové stvoření.

3.2.20 Apostrofování sousedů (volání mrtvých) – strofy 93-98

Tak jako Bůh v Písmu přislubuje nikoli, že člověka stvoří znovu a lépe, nýbrž že jednoho každého při dovršení světa obnoví, tak také Nezval ve své básnické konstrukci volá své dávné mrtvé sousedy, aby jim přidělil místa v novém stvoření:

*„Živí i mrtví, volám vás,
povstaňte s loží i ze hřbitova,
chci s vámi žít a prožít znova
přítomný den, budoucí čas.“*

Po tomto oživujícím básnickém gestu se Nezval obrací na jednotlivé obyvatele obce a povolává je do reality kolektivizované vesnice. V duchu „obnovení“ jsou to právě ti, které oslovoval v první části skladby (strofy 5-14). První z nich je oslovován kovář, který nezpochybnitelně nabývá rysů svatého Václava, věčného ochránce české země:

*„Vstaň z hrobu, starý kováři,
a sundej šavli ze své stěny.
Tobě se jistě podaří
pomocí této věrné ženy
odrazit útok nepřátel,
již chtěli by nás přepadnouti.
Tys uměl ze všech nejlíp kouti,
ukuj nám miliony střel.“*

Podobnost se svatým Václavem je zřejmá nejen v archetypální postavě ochránce národa, včetně atributů, jako je meč/šavle, ale i ve zřejmé hyperbole, přisuzující ochránci nadpřirozené schopnosti (*ukuj nám miliony střel*).

Dalším citýrovaným obyvatele Šamikovic je postava, jež v teologickém kontextu skladby patří ke klíčovým, a tou je zbožný krejčí. Zde je však jeho povolání zmíněno jen nepřímou, odkazem na cívku nití; podstatná je jeho role v lidových

pobožnostech:

*„Vstaň, starý předříkávači
těch loretánských litaní,
při nichž si vždycky popláči,
tvá cívečka se nenavíjí.
Byls přísný, měl jsi vlídnou tvář
a deklamovat uměls krásně.
Ty budeš čísti mladým lidem básně
a bude z tebe vzorný desítkář⁹⁸.“*

Zde více než na jiných místech skladby jasně vidíme Nezvalův nesporně sakrální koncept nové pouťorové společnosti. Předříkávači pobožností přiděluje úlohu číst mladým lidem básně; poezie je mu novým evangeliem. Je to samotné jádro myšlenky, kterou celá skladba nese: Je možné osvobodit člověk z utilitárního, prakticistního vztahu ke světu, umožnit mu ve zkušenosti uměleckého prožitku překročit vlastní uvázanost k „tady a teď“ směrem k transcenci, je možné vrátit člověku plnost jeho prožívání skutečnosti, k níž byl stvořen (prvotní stav, ráj). Nezval, cele oddaný této myšlence, nejen akceptuje, ale i podporuje komunistickou ideologii, neboť věří, že existenční osvobození člověka umožní osvobození jeho obraznosti jako předpokladu prozření, jako kvality existenciální. To, co je komunistickému hnutí cílem, je Nezvalovi jen prostředkem. A to, co je Nezvalovi cílem, komunistické hnutí zpola nechápe a zpola je k tomu lhostejné jako k sekundární nadstavbě. Proto je spolupráce obou v zásadě vzájemně prospěšná. Minimálně v roce 1951 se to Nezvalovi tak nepochybně jeví.

Nezval ovšem současně nedokáže potlačit své moravské katolictví; svůj sekulární ráj dokáže vystavět jen na bezpečném půdorysu tradiční křesťanské víry. Bez ochrany světců, bez litaní a vůbec celého křesťanského diskurzu se neobejde. Jeho ideová stavba stojí na křesťanských základech a bez této struktury se bortí.

Podle stejného modelu pak básník povolává k životu další a další postavy, jimiž zabydluje svou združstevněnou ves. Starému ponocnému přiděluje místo trouby

⁹⁸ Desítkář - stranický propagandista, působící na pracovišti. Odpovědnost měl za svěřenou, modelově desetičlennou skupinu. Tu jednak informoval o novinkách, které dostával z ústředí, jednak sledoval chování jejích členů.

místní rozhlas a ševce umisťuje dokonce jako tajemníka na radnici. Při troše víry v Nezvalovu jízlivost bychom mohli toto rozhodnutí interpretovat tak, že i tam bude dělat boty, ale kontext pasáže to spíše nepředpokládá.

3.2.21 Apologetika družstevního hospodářství – strofy 99-104

Nezval tu na ploše šesti slok vypisuje všechna dobrodiní, která kolektivizace zemědělství přinesla. Pro účely naší práce jsou z nich zajímavé dvě: strofa 102 a strofa 104. Obě dokládají základní tezi o Nezvalově pochopení poezie jako nového osvobození s transcendentním rozměrem. Strofa 102 končí verši:

*„Slavnostní večery na řece
konané z radosti nad skončenou setbou,
končí se večer společnou četbou
lyrických básní v bibliotéce.“*

Slavnosti, o nichž básník hovoří, jednoznačně patří k cyklu zemědělského roku, čímž upomínají na pohanské svátky, ale především na křesťanskou tradici, která je postupně překryla. Slavností, kterou se básník snaží substituovat společnou četbou lyrických básní, je patrně prosebný průvod⁹⁹ *litanía maior*¹⁰⁰, který se konal 25. dubna, na svátek sv. Marka – viz obrat „nad skončenou setbou“. A tak, jako se tato procesí již ve 4. století pokusila vtisknout křesťanskou pečeť na původně pohanský průvod do polí (*ambarvália*),¹⁰¹ snaží se ho Nezval přeznačit na kolektivisticky pojaté sdílení uměleckého prožitku. Stále se opakující model transcendentního účinku poezie se uplatní i zde.

Podruhé zazní tentýž motiv v obecnější rovině ve strofě 104:

*„Vzpomínajíc si na předky,
to mladé pokolení vidí,
že družstva jsou jen prostředky
k osvobození pracujících lidí.“*

Básník tu znovu mluví o osvobození, které není společným družstevním hospodařením. To snad osvobozuje člověka z hmotné nouze, jenže o tu Nezvalovi

⁹⁹ BERGER, RUPETR: *Mały słownik liturgiczny*. „W drodze“, Poznań 1990, str. 127.

¹⁰⁰ BERGER, RUPETR: *Liturgický slovník*. Vyšehrad, Praha 2008, str. 116.

¹⁰¹ BERGER, RUPETR: *Liturgický slovník*. Vyšehrad, Praha 2008, str. 44.

nejde primárně. Konečným cílem je mentální osvobození člověka – a v takovém pohledu je družstvo skutečně jen prostředek.

3.2.22 Osmá vyznavačská vsuvka – strofy 105-107

V první strofě osmé vsuvky básník vypočítává půvaby své vsi: slimáky, včely, vřes, slavíky. Podobně pokračuje i v další strofě, lituje sedláky, kteří si pro opatřující poměr ke svým polím a loukám neměli čas všimnout jejich krás. A především jim slibuje, že teď je už uvidí. Sloka končí verši:

*„to vše, co nabalzamoval
tvůj básník, jenž to dodnes živě vidí,
to všechno bude těšit lidi
a přemáhati jejich žal.“*

Z pohledu této práce je pozoruhodný především poslední verš. V kontextu dobové literární produkce, která projde ideologickou cenzurou, je velmi výjimečný. Optimismus spolu s kolektivismem totiž představují základní souřadnice programu budování socialismu. Všichni lidé jsou neustále veselí, trvale si prozpěvují a radují se – knihy i filmy z padesátých let tuto infekci optimismu lavinovitě šíří. V novém ráji na zemi nemá nikdo důvod být smutný. Dokonce na to nikdo nemá ani právo!

Do takové nálady Nezval vnáší žal, který musí lidé přemáhat. Jaké povahy tento žal je a nad čím ho pociťují? Na tyto otázky ve skutečnosti neexistuje ideologicky přijatelná odpověď. Společná budoucnost je radostná a individuální trable jsou podružné, neboť se rozpustí v tyglíku kolektivního optimismu.

Nezbývá tedy, než připustit, že Nezval i v tomto verši hovoří o hlubším žalu, totiž o existenciální úzkosti, která provází bytí člověka. Úzkost, jíž lze přemáhat jen transcendentním sebepřekročením, jež je podle Nezvalova přesvědčení podmíněné plnou vnímavostí vůči všem dimenzím skutečnosti. Tuto interpretaci ostatně podporují i bezprostředně navazující verše: „*A proto kdybych znovu měl / trpěti za tuto svou víru*“. Básník jednak odkazuje na kampaň ultralevičáků, kteří mu právě snahu překročit v obraze dělníka horizont každodenního materiálního zaopatřování nenávistně vytýkali (viz reakce na Veliký orloj¹⁰²), jednak své

¹⁰² Str. 17-19 této práce.

přesvědčení rovnou označuje za víru, čímž je umisťuje do kontextu, v němž jsme je na předešlých řádcích interpretovali.

3.2.23 Lyrizovaný popis nové vsi – strofy 108-110

Pasáž slouží jako přechodová komora mezi osmou vyznavačskou vsuvkou a proroctvím šťastné budoucnosti, které na ni naváže. V duchu sledování teologických motivů nás zajímá sloka 110:

*„Zní to jak přitlumený sbor –
a ochočení psi se bojí,
když padá z nebe meteor
a hvězdy jak prskavky v ohňostroji
připomínají člověku,
že je jen prach a v prach se vrátí
zatím co¹⁰³ na těch milionech hvězdných tratí
se přesedá z věků do věků.“*

Na první pohled nás samozřejmě zaujme parafráze Gen 3,19 *„že je jen prach a v prach se vrátí*. Je to jedna z těch situací v básni, kdy Nezval nedokáže svou víru potlačit. Nejde primárně o to, že cituje biblický text, ten často cituje i Gottwald. Podstatné je, že Nezval s tímto citátem akceptuje také biblickou antropologii. Oproti komunistickému velikášství, které by rádo poroučelo větru, dešti, staví do kontrastu trvání vesmíru a pomíjivost člověka.

Výklad verše o přesedání z věků do věků můžeme samozřejmě vnímat jako reminiscenci na nastolení epochy socialismu. Ta je v duchu Hegelovy filozofie dějin vnímána jako vrcholný projev světového ducha, jako produkt přirozeného vývoje společnosti, jenž je nastolován s nutností přírodního zákona¹⁰⁴. Také toto může být pro Nezvala věčnost, jež stojí v kontrastu s pomíjivostí člověka.

V takovém případě je ovšem poněkud problematičké zdůvodnit *milióny hvězdných tratí*. Bolševická revoluce v Rusku má jistě světodějný význam; kosmický rozměr, který tu básník implikuje, ovšem odkazuje spíše k transcendentnímu horizontu. Nezval jako absolvent klasického gymnázia a několikaletý posluchač filozofické

¹⁰³ Respektujeme pravopis prvního vydání.

¹⁰⁴ STÖRIG, HANS, JOACHIM: *Malé dějiny filozofie*. Zvon, Praha 1991, str. 335-336

fakulty, znal patrně nejen školskou biblickou dějepravu, ale také středověké koncepty teologie dějin. S pojmy věk či epocha operuje např. Joachim z Fiore, který rozlišuje věk Otce, věk Syna a věk Ducha.¹⁰⁵Dějiny spásy pak interpretuje – podobně jako Hegel obecné dějiny – coby postupné prosazování se pokroku.

V uvedeném obraze se oba tyto významy patrně prolínají, což je u bytostného metonymika Nezvala poměrně častý jev.

3.2.24 Proroctví šťastné budoucnosti – strofy 111-113

Uvedený blok obsahuje prorockou vizi šťastné budoucnosti. Básník sice jmenuje jeden celospolečenský úspěch na poli vědy, a sice dobytí vesmíru,¹⁰⁶ jádro budoucího štěstí ovšem důsledně klade do oblasti mezilidských vztahů, a to především partnerských. Konstitutivním principem budoucího šťastného světa mu zůstává autentická partnerská láska, což opět odporuje dobovým klišé. Ta vyžadují prorokovat ovládnutí přírody, mírové využití jejich zdrojů, výstavbu, budování těžkého průmyslu, zlepšení sociálních podmínek dělnictva atd. Pokud je v těchto vizích zmíněna láska, pak je jejím nositelem kolektiv, popř. jsou jí přisouzeny politické atributy¹⁰⁷. Do této atmosféry přináší Nezval verše:

*„Že bude mnohem těsněj’ spjat
muž s ženou, družka se svým druhem,
že lidé dají do musea s pluhem
svůj naškrobený majestát...“*

Tyto verše, náležející do strofy 113, si však již nepřečetli čtenáři X. svazku Vítězslava Nezvala, vydaného roku 1959 v nakladatelství Československý spisovatel v Praze za edičního vedení Marie Vachové. Protože svazek není opatřen ediční poznámkou, neznáme zdůvodnění tak brutálního zásahu do uměleckého díla, jakým je vypuštění 32 (sic!) strof, které představují více než pětinu celé skladby. Jisté však je, že již rok mrtvý Nezval nemohl tomuto zmrzačení zabránit.

¹⁰⁵ BENEDIKT XVI.: Velké postavy středověké církve. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2011, str. 226.

¹⁰⁶ Nezvalova vize tu o 6 let předbílá realitu – první umělá družice země vzlétne na oběžnou dráhu 4. října 1957

¹⁰⁷ Ostatně posměšný protinezvalovský pamflet Viktora Matyše a Zdeňka Pachovského z roku 1949 se jmenuje *Socialistická láska* – viz str. 18 této práce.

Tím více nás však musí zajímat, jaké verše nesměly figurovat v reprezentativním vydání básníkovy celoživotního díla¹⁰⁸. Všechna ostatní vydání, jež jsou v době napsání této práce zatím čtyři¹⁰⁹, je totiž obsahují – včetně jen o rok mladšího samostatného vydání v Československém spisovateli, připraveného touž editorkou. V kontextu této práce jsme pak oprávněni očekávat další, ještě masivnější teologické akcenty, která básník ani ve skladbě z budovatelského období nedokázal potlačit.

3.2.25 Devátá vyznavačská vsuvka – strofy 114-116

Z teologického pohledu je zde zajímavý jediný motiv, a sice smysl básníkovy úsilí. Nezval přirovnává své sloky k papírovým lodičkám, které posílá po potoce času, v naději, že jeho radost budou sdílet lidé budoucnosti, když se *jeho kosti už rozpadnou*. To je vcelku běžný obrat a v zásadě ambice každého autora. To zajímavé přichází v následující strofě 116:

*„A jestli nedopluje žádná z nich,
z těch vlaštoviček, které letí k jihu,
jestli je rozmočí déšť a sníh,
přece rád píši je, rád píši tuto knihu.“*

Básník tu připouští, že jeho záměr se nemusí podařit. Vzkaz, který posílá do budoucnosti, nemusí doplout. Logickou reakcí by měl být pocit zmaru; nikdo nechce vyvíjet úsilí, které nepřinese vůbec žádný výsledek. Ve čtvrtém verši přesto čteme uspokojení a radost. Protože můžeme vyloučit radost nad dosaženým záměrem (*jestli je rozpustí déšť a sníh*), musíme se ptát, co je jejím zdrojem. Jistě jím může být i aktuální čtenářský ohlas, jak by tomu napovídaly následující verše. Pravděpodobnější se mi však v kontextu celé skladby jeví být vědomí, že básník, podobně jako starozákonní prorok, dělá, co musí. To, k čemu je celou svou bytostí povolán. Nezval vnímá poezii jako svoje poslání od počátku; je to základní nastavení jeho osobnosti. I v těchto verších tak verbalizuje své přesvědčení, že smysl jeho úkolu může ležet nejen za hranicí „tady a teď“, ale dokonce i za hranicí času tak

¹⁰⁸ Vydání v Díle VN, v pořadí 3.: Československý spisovatel, Praha 1959, Odpovědná redaktorka Marie Vachová.

¹⁰⁹ 1. vydání: Československý spisovatel, Praha 1951. Odpovědný redaktor Ladislav Fikar.

2. vydání: Československý spisovatel, Praha 1958, odpovědná redaktorka Marie Vachová.

4. vydání: Československá spisovatel, Praha 1975. Odpovědný redaktor Stanislav Zedníček, doslov Milan Blahynka.

5. vydání: Supraphon, Praha 1985. Doslov Karel Sýs.

vůbec (ani v budoucnu nemusí být dosaženo cíle). Že míří do prostoru transcendence.

3.2.26 Vzpomínky na domov, návrat idyly – strofy 117-124

Nezval zjevně cítí, že svou daň dobovému vkusu a především politické ideologii už dostatečně splatil; jeho sloky se zase rozeznívají svobodně. Kromě viditelně lehkého, jakoby od tíhy frází odpoutaného verše vidíme tuto proměnu také v oblasti nosných motivů. Básník se sice odráží od „dolaru, který štvě do války“, rychle se však přehoupne do kulisy své vesnice, kterou znovu prozáří útěšnými obrazy dětství. Povahu celé pasáže určuje tatáž nálada jako strofy 34-40 a 53-60, s nimiž tvoří jednu ze silných linií skladby.

Přenáší sem dokonce i své narození, přestože na svět přišel v patnáct kilometrech vzdálených Biskoupkách. Žil zde od tří let, jeho paměť ho umí zasadit jen sem, a proto jsou Šamikovice jeho rodnou vsí. Odmítá pozitivistický pohled, který tento pojem vyhrazuje místu narození. Chápe, že pravdu definuje smysl. Tento čistý, jediným nesouladem nezkalený tón se nese skladbou celých osm strof.

3.2.27 Odhalení idealizace – strofy 125-129

V rytmu, jenž je skladbě vlastní, následuje po proudu láskyplných vzpomínek jejich ideologický výklad, demaskování pokřivených vztahů a nesmlouvavá, třídně podmíněná sociální kritika. Nezval ji v úvodní strofě 125 tradičně uvádí silným biblickým obrazem:

*„Lusky a schnoucí silnice,
dejte mi každodenní sílu,
abych teď po bukolice,
kterou jsem zazpíval na březích rodného Nilu,
dovedl vesele pozdravit
budoucí slunečné dny, jimž mávám.“*

Obraz „na březích rodného Nilu“ jednak u čtenáře předpokládá znalost knihy Exodus, resp. vyprávění o vyvedení Izraelitů z Egypta, jednak znovu vypovídá o Nezvalově konceptu prostupování náboženství a vlastní představy o potenciálu komunistické ideologie. Vesnice, na níž právě dozpíval emotivní chvalozpěv, se mu proměňuje v zemi otroctví, z níž byl (po putování první republikou?) vyveden do zaslíbené země aktuálně budovaného socialismu. Analogicky ke knize Exodus tím

z konkrétních vůdců činí sice důležité, stále však jen prostředníky vyšší moci (postava Mojžíše), v daném případě kolektivní moudrosti komunistické strany. Moravský katolík Nezval musí věřit ve vyšší smysl všeho, co se kolem něj děje (a co s hořkostí pojmenuje na II. Sjezdu Svazu československých spisovatelů¹¹⁰), aby mohl nadále věřit v komunismus. Jeho politické přesvědčení je z velké části motivované nábožensky.

Z této části skladby stojí za zmínku také závěrečná strofa 129, v níž básník apostrofuje „staré pokolení“ a k jeho dílu – rozuměj: starému soužití zatíženému vykořisťováním, válkami a také plochým, redukováním prožíváním skutečnosti („*ty chudé, bez fantazie*“) – dodává:

*„Na jeho troskách roste nový svět,
do jehož služeb z vlastenectví
bych rád dal vše, i svoje dětství,
pamětníci mých dětských let.“*

Signifikantní je samozřejmě předposlední verš. Básník v průběhu skladby svoje dětství se vším okouzlením cyklicky opěvuje, aby své autentické dojetí bezprostředně nato popíral jako iluzi zakrývající pravý stav věcí – pokřivené vztahy vykořisťovaných a vykořisťovatelů. Básník tu nedává dětství do služeb, jak píše, nýbrž ho klade v oběť. Dobová literární schémata neumožňují nic jiného, než svoje autentické vzpomínky tímto způsobem zradit, obětovat je božstvu Vítězného února. Je to Nezvalova oběť prvorozenice – totiž sebe sama, svých první let.

3.2.28 Osobní rodinná vsuvka, pocta matce a otci – 130-134

Strofy 130-134 jsou mimořádně osobní, bezmála intimní, a je skutečně složité nalézt opodstatnění pro jejich zařazení do celku skladby. Básník se o to pokouší poukazem na jednotejnost lásky k rodné zemi a k rodičům a také záměr oslavit domov autorova dětství snad drobně legitimuje tematizací postav rodičů, jež ho spoluutvářeli. Je to však konstrukce vratká a veskrze účelová.

Nakolik jsou uvedené verše příležitostné, osobní a pseudohymnické, dokládáme citacemi strof 132 a 133:

¹¹⁰ BAUER, MICHAL (ed.): *II: sjezd Svazu československých spisovatelů 22.-29. 4. 1956, svazek I. (protokol)*, Akropolis, Praha 2011, str. 173-199.

*„Než desátého prosince
k nám přijdou přátelé a známí,
rád řekl bych své mamince:
Přeji ti mnoho štěstí, mami,
ať nestůněš, ať chutná ti
mírový chléb, jenž voní manou –
a za pět roků na shledanou,
víš o tvých osmdesáti.

Pět let je málo, mnohem míň,
než chce má touha z nedohledna.
Tatínku, ty se také čiň,
abychom dvanáctého ledna
v tvé šestasedmdesátce
se mohli projít mužným krokem.
Svět bude lepší každým rokem –
a dobro zvítězí jak v pohádce.“*

Na první pohled zaráží míra detailu. Básník uvádí konkrétní data narození (obě souhlasí)¹¹¹, dosažený věk, velmi osobní přání (*ať chutná ti*). Proč on sám cítil potřebu zařadit tuto manifestaci synovské lásky do skladby? A má toto rozhodnutí potenciálně teologický rozměr? Jsme přesvědčeni, že ano.

Nezval drobnou narážkou upozorní na biblický kontext, do něhož své hymny na rodiče zasazuje: „*mírový chléb, jenž voní manou*“. Odkaz na pokrm, který je člověku – nyní v podobě mírového chleba – v čase potřeby z Boží milosti dán, vrací do textu analogii mezi světem biblické víry a přesvědčením o světodějně roli proletariátu v procesu hegelovského dovršení dějin a nastolení nebe na zemi¹¹². Nezval, jak jsme opakovaně doložili, této myšlence přitakává. Vidí však, že některé hodnoty křesťanství, jež bytostně ctí, nový poučovací ideologie ohrožuje. Mezi jinými příkázání úcty k rodičům.

¹¹¹ Emilie Nezvalová: 10. 12. 1875 – 13. 2. 1951, BohumilNo Nezval 12. 1. 1975 – 4. 9. 1957

¹¹² Je signifikantní, že hra Voskovce a Wericha *Nebe na zemi* se na divadelní prkna, a sice na jeviště Hudebního divadla v Karlíně, vrátila právě v roce 1951, konkrétně 5. června. Myšlenka komunisticky modifikované eschatologie visí v těchto letech ve vzduchu.

Nově nastolený režim zásadně odmítá minulost jako překonanou vývojovou etapu, deformovanou pokřivenými vlastnickými vztahy. A lidé, kteří ji cítí jako integrální součást svého života, často nikoli zcela zvrácenou, mohou společné věci jen škodit. V padesátých letech je proto všechno moderní, nové a mladé. Noviny i plakáty jsou plné hesel jako *Mládí vpřed*¹¹³ a průpovídky „dědeček a babička ujídají chlebička“ se vyslovuje naprosto vážně¹¹⁴.

Do této atmosféry vstupuje Nezval se svým nárokem na úctu a lásku k rodičům, v nichž je tu zástupně rehabilitována celá generace nejstarších. Proto se v básni objevují ta konkrétní čísla: dožitých 75 let, ale i výhledových 76 let v případě otce, a dokonce 80 v případě matky. K tomu, aby zde byla vyslovena tato vysoká čísla, není z hlediska kompozice skladby důvod – prakticky vzato jsou zbytečná. Maminka se navíc prorokovaného věku nedožije, zemře v roce vydání skladby. Nezval to musí tušit, zdravotní stav jeho matky není dobrý, v minulosti prodělala operaci zhoubného nádoru. Přesto možných 80 let zmíní. Jde mu jednoznačně o to přiznat právo na lásku a úctu i těm nejstarším, z pohledu mortality v Československu v 50. letech dokonce přestárlym. Proti komunistickému kultu mládí staví biblicky zarámovanou důstojnost stáří. To je smysl těchto strof.

3.2.29 Loučení a závěrečné pozdravy – strofy 135-144

Mohutná závěrečná pasáž přináší řadu silných teologických momentů, které znovu rekapituluji a uzavírají Nezvalův koncept společnosti směřující ke komunismu, zakreslené do mapy tradiční katolické zbožnosti, s básníkovým osobním evangeliem, jímž je plné prožívání skutečnosti.

Svou kompozicí je blok blízký idylické linii strof 34-40; 53-60 a 117-124. Básník tu znovu vzpomíná na události, postavy a místa, mezi něž je nataženo jemné předivo jeho šťastného dětství. Pořadajícím principem těchto vzpomínek zůstává, tak jako v předešlých idylických pasážích, cyklus církevního roku: Vzpomínka na adventní almužny žebrákům (analogicky ke strofě 29, s pozitivním přeznačením) pokračuje tematizací Velikonoc a oslavy Zmrtvýchvstání Krista (Strofa 138: „*v těch dnech, kdy celá příroda se mění, / v to*

¹¹³ Viz např.: BERNÁŠEK VLADIMÍR: Bojovný festival. In: *Mladá fronta* 3. 7. 1949, roč. 5, str. 2.

¹¹⁴ O důsledcích podobných říkanek na postavení seniorní generace ve společnosti viz např.: Ohlasy. In: *Kulturní tvorba | Týdeník pro politiku a kulturu* 3. 8. 1967, roč. 5, str. 10.

*odpoledne na vzkříšení / den před velikonoce*¹¹⁵). Přes obrazy útěšného léta se básník dostává ke klíčovým strofám této části. První z nich je strofa 141:

*„Pozdravuji tu jednu mez,
která už přišla k rozorání,
na které básník jako kněz
se připravoval k svému povolání.
Bral na svá bedra za lidi,
jak oslík, který hýká na rozcestí,
to vše, co tvoří základ štěstí,
to vše, co leckdo ani nevidí.“*

Nezval tu již s veškerou otevřeností vyslovuje své přesvědčení o identitě básníka jako kněze nové víry, jejímž kerygmatem je zpráva, že skutečnost je v celé své mnohvrstevnatosti otevřená vnímání člověka. Tato Nezvalova víra, jak jsme mohli sledovat v celém průběhu skladby, je však pevně včleněna do architektury tradiční moravské zbožnosti, vůči níž se současně často pokouší vymezit.

V uvedené sloce zaznívá dokonce mesiášský motiv – básník není jen ten, kdo spásu zvěstuje a hlásá, nýbrž také ten, kdo ji svou sebeobětí zprostředkuje. Biblický diskurz je zde zcela nepřehlédnutelný. Místo beránka, jenž snímá hříchy světa, volí Nezval oslíka (odkaz na oslátka, na kterém přijíždí Pán, je dobově zcela srozumitelný); ten na sebe ovšem překvapivě bere nikoli hřích, ale „*to vše, co tvoří základ štěstí*“. Impozantním přeznačením zástupné oběti tu Nezval konstruuje obraz básníka, který se nechá zasáhnout plností skutečnosti, její imaginací, krásou, hloubkou, jež si žádá odezvu nejhlubších vrstev lidského nitra. Tato odezva je doprovázena destrukcí dosavadního pohledu na svět a tedy ztrátou jistot; má ve své totalitě existenciální rozměr tak jako každá metanoia. Básník tímto procesem prochází za čtenáře, který pak díky němu může na plodech jeho oběti participovat. Jde o komplexní, soudržnou a systematickou soteriologii.

V další strofě básník opakuje své poslání zprostředkovat člověku nové doby plné prožívání skutečnosti („*at' spatří lidé v mraku, který pluje, / co neviděli dříve pro dřinu / a co jim jejich básník ukazuje*“), na což navazuje výzvou k vědomému prožití všeho času, o němž doslovně prohlašuje, že mu „*byl dán či spíše svěřen*“. Znovu se tu objevuje motiv ze

¹¹⁵ Respektujeme pravopis 1. vydání.

strofy 110, kde je připomínána stvořenost člověka. V tomto případě je tematizován nadosobní zdroj života, neboť náš život je náš čas. Pokud nám byl dán, předpokládá takový vztah Dárce. A pokud nám byl svěřen, pak v rámci valence užitého predikátu nelze nemyslet subjekt, který je takovou pravomocí nadán. Ze schématu Věčného Boha a stvořeného člověka nedokáže katolík Nezval vystoupit.

Svědčí o tom ostatně i poslední sloka celého závěrečného bloku, která je v podstatě vyznáním víry:

*At' pro něj motýl neztratí svůj pel,
když vybere si v letu hlávku zelí.
At' sám, jsa také stvořitel,
pomáhá svému stvořiteli
zachránit rorejse přes zimu,
at' učí se i z letu netopýrů,
at' šťasten, v pokoji a míru
pomáhá žít bližnímu.*

První dva verše volají po překročení utilitárního, spotřebního vztahu ke světu (půvab motýla není menší tím, že jeho housenky mohou ohrozit hospodářský výtěžek), to podstatné však zazní ve třetím a čtvrtém verši. Básník v nich již bez náznaků a zástupných obrazů vyslovuje fakt stvořenosti člověka, jehož vybízí k pomoci „*svému stvořiteli*“. Není ničím vysvětlitelné, že stránka s touto slokou v roce 1951 opustila tiskárnu Tiskařských závodů Orbis, národního podniku. Ani já pro to žádné vysvětlení nemám.

Zajímavé je, že Nezval tu za stvořitele označuje i člověka samotného. Uvedené dva verše jsou jedinými v celé skladbě, kde se o toto slovo objeví. Pro úsilí člověka používá Nezval na jiných místech složeniny odvozené od nedokonavého slovesa *tvořit* (strofy 130 a 134) a bohatou škálu jejich synonym. Sloveso *stvořit* nepoužije v souvislosti s člověkem nikdy.

Z toho lze usuzovat, že člověk je Nezvalovi stvořitelem jinak než Bůh. Je mu podoben v aku tvoření, neboť je mu podoben jako jeho obraz; není však nadán kompetencemi Toho, jehož zrcadlí. Užitím téhož slova pro dva různé tvůrčí akty tu Nezval konstruuje základní teologicko-antropologickou dyádu Boha a člověka, jako jeho obrazu.

Silný teologický akcent má i závěrečné přání, v němž básník vybízí k pomoci bližnímu. Už samo slovo *bližní*, neznámé komunistické rétorice, která jej nahradila soudruhem, evokuje

jednoznačně biblický kontext. Ten je ještě posílen umístěným výzvou k lásce k bližnímu na samý závěr skladby. Vše podstatné, co mělo být řečeno, vrcholí v těchto verších. Zde není místo pro družstevníky, soudruhy, desítkáře, pro nic z tohoto kontextu. Zde musí zaznít biblická řeč, analogická k té, jíž se Ježíš v Janově evangeliu loučí s učedníky před svým zatčením v Getsemanské zahradě a v níž je vyzývá ke vzájemné lásce¹¹⁶. Pokud ve strofě 141 vstupoval básník přímo do kristovské postavy („bral na sebe jak oslík...“), zde vstupuje alespoň do ježíšovské: Nabádá své čtenáře k bratrské lásce. Bližní je posledním slovem vlastní skladby.

3.2.30 Epilog – strofy 145-146

Epilog plní především kompoziční roli, strofa 1 a strofa 145 jsou identické a skladbu rámuje. Napětí obsahu a rámce je zřejmé: Vlastní báseň je svědectví o zásadní proměně západomoravské vesnice, kontext této proměny je však důsledně neměnný – jsou jím slova o Kristu vykupujícím svět. Na pozadí tohoto kompozičního prvku nás nemohou nenapadnout Pavlova slova z listu Židům: „Ježíš Kristus je tentýž, včera i dnes i na věky¹¹⁷“ a rovněž Beránkova slova ze Zjevení Janova: „Já jsem Alfa i Omega, první i poslední, počátek i konec.¹¹⁸“ Je poměrně lhostejné, zda sám Nezval všechny tyto významy viděl. Podstatné je, že je do skladby vložil.

Za tímto rámcem leží ještě jedna strofa, poslední, představující básníkův dovětek ke skladbě:

*„A jestli jsem to nyní pochopil,
když saranče budoucnosti tluče na bubínek,
a jestli prudký liják zatopil
strouhu i kolo, jež pohání vodní mlýnek
a rozemílá zrno, zrníčko,
a byl-li jsem naposled potěšit se s nimi,
tys nikoliv nebyla mezi nejmenšími,
má milovaná vesničko.“*

¹¹⁶ Jan 15,12

¹¹⁷ Žd 13,8.

¹¹⁸ Zj 22,13

Zdá se, že jde o verše stárnoucího básníka, stojícího navíc ve stínu prodělaného infarktu a obávajícího se blízké smrti, kterého nemístně přemohl sentiment. Přesto si zaslouží bližší ohledání.

Co je to za mlýn, jenž rozemílá zrno? Pohání jej *kolo*, lze se tedy oprávněně zabývat představou standardního vodního mlýna na zpracování obilí, jaké byly běžně v provozu ještě krátce po druhé světové válce. Jenže básník se o mlýnu, který by patřil do jeho vzpomínek na dětství, v žádném svém díle nikdy nezmiňuje. Nadto: Jakkoli je kolo užito v základním tvaru, mlýn sám je označen deminutivem *mlýnek*.

Přestože uplatňovat při interpretaci poezie hlediska věcného souladu básnických obrazů s popisovanou realitou je metoda poněkud problematická, jako pomocné hledisko ji můžeme využít a konstatovat, že v Šemíkovcích je jediná vodoteč, a to bezejmenný levostranný přítok Rokytne¹¹⁹, na němž mlýn nikdy nestál, ani stát nemohl. Mlýnek, o kterém básník hovoří, je dětskou hračkou na potoce, který je zmíněn i v této skladbě¹²⁰.

Tím spíše však zbývá ptát se, jak tento mlýnek, jenž je jen hřídelí s několika lopatkami vloženou do dvou vidlic na protilehlých březích, rozemílá zrno? Jde pochopitelně o metonymii, v níž mlýnek zastupuje básníkovu dětství. Pro něj a skrze něj se básník v evangelijním obraze zrna, které zemře, aby vydalo užitek¹²¹, nechává rozemlít. Jde opět o mesianistický motiv, jak jej známe z klíčové strofy 141; rozvíjet bychom jej mohli dále do obrazu mouky a chleba, který se láme a rozdává, zde však již dostáváme na tenkou půdu eisegeze.

Za pozornost stojí také úplný závěr básně, tvořený dvojverším: *tys nikoliv nebyla mezi nejmenšími, / má milovaná vesničko*. Jde o zjevnou narážku na vánoční evangelium, které Nezval nepochybně znal: „A ty, Betléme v judské zemi, nejsi vůbec nejmenší mezi judskými předními městy.“¹²² Toto básnické ztotožnění domova dětství s místem narození Spasitele uzavírá nejen celou skladbu, ale také linii básníkovy přihlášení se k duchovnímu kontextu křesťanství jako ke svému spirituálnímu domovu¹²³.

¹¹⁹ Evidence vybraných údajů z pravomocných rozhodnutí vodoprávních úřadů. In: *Informační systém Voda ČR*. [online]. 2007 10 (5) [cit. 2021-02-19]. Dostupné z: https://voda.gov.cz/portal/isvs/CEVR/cz/udaje_241_vse.htm

¹²⁰ Strofa 24.

¹²¹ Jan 12,24

¹²² Mt 2,6

¹²³ Viz str. 45 této práce.

4 Závěr

Analýzou textu básnické skladby *Z domoviny* se podařilo potvrdit hypotézu, že Nezval v této skladbě konstruuje vizi dovršení světa v beztrždní společnosti na náboženském základě. Básník toto eschatologické směřování dějin sice vnímá imanentně, struktura této reflexe je ovšem jednoznačně náboženská. Od raného dětství formovaný mentalitou moravské lidové zbožnosti katolického tvaru, nedokáže svou představu konečného osvobození a především proměny člověka vystavět na jiném půdoryse, než je právě mentální a hodnotová mapa křesťanství.

Během detailní interpretace bylo prokázáno, že u básníka, politivě rozkročeného mezi ideologií komunismu a složitou individuální spirituální zkušeností náboženské povahy, existují obě eschatologické představy – imanentně politická a transcendentně náboženská – společně, vzájemně se prostupují a své ideální vyjádření nacházejí právě v básnickém obraze, který tuto dualitu snese.

Práce je dokladem konkrétní aplikace postupů poetické teologie, k jejímuž přesnějšímu teoretickému uchopení přispívá. Přestože se nedobíráme žádné přesnější definice, než že jde o specifickou interpretační metodu, která ve světle víry zkoumá poetický text a zmocňuje se jeho explicitního i implicitního teologického smyslu skrze prostředky slovesné estetiky, poskytuje tato práce bohatý příkladový materiál, který obsah uvedeného pojmu manifestuje empirickou formou.

Současně je předložená diplomová práce důležitým příspěvkem k hlubšímu poznání uměleckého odkazu Vítězslava Nezvala. Tento veliký český básník se sice postupně vymaňuje z kliše o koryfeji režimu, jeho obraz je však přesto stále spíše karikovaný. Uznání se dostává především jeho meziválečné tvorbě poetické a surrealistické, hodnota je přiznávána také jeho dramatickému dílu, obvykle zužovanému na hru *Manon Lescaut* z roku 1940.

Teprve postupně je rehabilitován jeho poválečný vývoj, ovšem více s přihlédnutím k jeho statečným lidským postojům, s nimiž obhajoval své perzekuované, šikanované a ostrakizované přátele z avantgardy, než pro jeho dílo. Tato práce se proto snaží poukázat také na hodnoty jeho tvorby z konce čtyřicátých a z padesátých let, a to nejen na jejich umělecké kvality, ale také dosud pomíjené duchovní, resp. náboženské obsahy. Skladba *Z domoviny* podle našeho názoru velmi dobrým příkladem díla, kde lze tento aspekt básníkovi tvorby demonstrovat.

Ani podrobnou rešerší databáze vysokoškolských kvalifikačních prací Theses.cz¹²⁴ se nepodařilo nalézt práci, která by téma náboženského smyslu v Nezvalově tvorbě zkoumala. Předložená práce je v tomto smyslu novátorská a může být inspirací pro další směr nezvalovských bádání. Bylo mi ctí vytvořit ji právě na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde má poetická teologie kořeny. Chovám pevnou naději, že z podoby výběrového semináře se postupně etabluje coby samostatný obor.

¹²⁴ www.theses.cz

Seznam použitých zdrojů

- БЕРДЯЕВ, НИКОЛАЙ: *Самопознание. Учение Бердяева с комментариями.*
Издательство АСТ, Москва 2018. ISBN 978-5171057091
- BERNÁŠEK VLADIMÍR: *Bojovný festival.* In: *Mladá fronta* 3. 7. 1949, roč. 5.
- BAUER, MICHAL (ed.): *II: sjezd Svazu československých spisovatelů 22.-29. 4. 1956, svazek I. (protokol).* Akropolis, Praha 2011. ISBN 978-80-87481-04-2
- BENEDIKT XVI.: *Velké postavy středověké církve.* Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2011. ISBN 978-80-7195-527-6
- BERGER, RUPETR: *Mały słownik liturgiczny. „W drodze“.* Poznań 1990. ISBN 83-7033-080-0
- BERGER, RUPETR: *Liturgický slovník.* Vyšehrad, Praha 2008. ISBN 978-80-7021-965-2
- BIBLE. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih).* Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, Praha 2008
- BLAHYNKA, MILAN (ed.): *Vítězslav Nezval | Básně III.* Brno, Host 2013. ISBN 978-80-7294-703-4
- BROUSEK, ANTONÍN (ed): *Podivuhodní kouzelníci. Čítanka českého stalinismu v řeči vázané z let 1945-55.* Rozmluvy, Purley 1987. ISBN nevedeno
- Doklad o vystoupení Vítězslava Nezvala z církve. Literární archiv Památníku národního písemnictví, inv. číslo 13876, přírůstkové číslo 21/71
- FIRT, JULIUS: *Knihy a osudy.* Atlantis, Brno 1991. ISBN 80-7108-015-2
- FISCHEROVÁ-NEZVALOVÁ, VLASTA: *Kouzelná říše dětství Vítězslava Nezvala.* Státní nakladatelství dětské knihy, Praha 1962. ISBN nevedeno
- GENTILE, EMILIO: *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008. ISBN 978-80-7325-153-6
- ГЛАЗКОВ, Н.Л. (ed.): *Витезслав Незвал : "удивительный кудесник" чешской поэзии в русской литературе.* Москва, Рудомино 2007. ISBN 5-7380-0257-1.
- HALÍK, TOMÁŠ: *Dotkni se ran.* Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008. ISBN 978-80-7106-979-9
- HODÁČOVÁ, LILLY: *Zpěv Orfeův.* Odeon, Praha 1995. ISBN 80-207-0511-2
- INDROVÁ, ZUZANA. *Autocenzura v díle Vítězslava Nezvala v padesátých letech.* Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého Olomouc. Filozofická fakulta. Katedra bohemistiky. Vedoucí práce P. Komenda.

- ИНОВ, ИГОРЬ: *Судьба и музы Витезслава Незвала : по страницам воспоминаний, дневников, писем, рукописей...* Москва : Художественная литература, 1990. ISBN neuvedeno.
- KALISTA, ZDENĚK: *Tváře ve stínu*. Torst, Praha 2016. ISBN 978-80-7215-532-3
- KASPER, TOMÁŠ; KASPEROVÁ, JANA. *Dějiny pedagogiky*. Grada, Praha 2008. ISBN 978-80-247-2429-4
- KRPCOVÁ, MARGARETA: *Poetická imaginace anglikánské spirituality ve vybraných dílech metafyzických básníků 17. století*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce J. Vokoun.
- KRULICHOVÁ, MARIE; VINAŘOVÁ, MILENA; TOMEK, LUBOMÍR (eds): *Depeše z konce tisíciletí / Korespondence Vítězslava Nezvala*. Československá spisovatel, Praha 1981. ISBN neuvedeno
- Křestní list Vítězslava Nezvala. Literární archiv Památníku národního písemnictví, inv. číslo 13789-13790, přírůstkové číslo 21/71
- MIKULÁŠEK, ALEXEJ: *Interpretační etudy*. Balt-East, Praha 2009. ISBN 978-80-87283-09-7
- NEJEDLÝ, JAN; ŠOFAR, JAKUB: *Po práci legraci III*. BizBooks, Brno 2018. ISBN 978-80-265-1001-7.
- NEUMANN, FRANZ, LEOPOLD: *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism* 1933-44. Oxford University Press, Oxford 1944. ISBN neuvedeno.
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Dílo X | Z domoviny – Chrpy a města*. Československý spisovatel, Praha 1959. ISBN neuvedeno.
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Dílo XXVII-XVIII-XXIX | Kronika z konce tisíciletí - Posedlost - Docle far niente*. Československý spisovatel, Praha 1967. ISBN neuvedeno
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Dílo XXXVIII | Z mého života*. Československý spisovatel, Praha 1978. ISBN neuvedeno.
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Chrpy a města*. Československý spisovatel, Praha 1955. ISBN neuvedeno.
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Praha s prsty deště*. Fr. Borový, Praha 1936. ISBN neuvedeno.
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Veliký orloj*. Fr. Borový, Praha 1949. ISBN neuvedeno.
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1951 ISBN neuvedeno.

- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1958 ISBN neuvedeno.
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Československý spisovatel, Praha 1975 ISBN neuvedeno.
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z domoviny*. Supraphon, Praha 1985. ISBN neuvedeno
- NEZVAL, VÍTĚZSLAV: *Z mého života*. Československý spisovatel, Praha 1965. ISBN neuvedeno
- Oddací list Vítězslava Nezvala a Františky Řepové. Literární archiv Památníku národního písemnictví, inv. číslo 13911-131912, přírůstkové číslo 21/71.
- POLANYI, KARL: *The Great Transformation | The Political and Economic Origins of Our Time*. Beacon Press, Boston 2001. ISBN 978-0-80-70-5643-1
- PŘIBÁŇ MICHAL (ed.): *Z dějin českého myšlení o literatuře 1 | 1945-48 | Antologie k dějinám české literatury 1945-1990*. ÚČL AV ČR, Praha 2002. ISBN 80-85778-34-3
- PUTNA, MARTIN, C.: Poetická teologie. Teologové a aktivisté s uměleckými extenzemi. In: *Český bratr* [online] 2017 (22) 8 [cit. 19. 03. 2021]. Dostupné z: <http://www.ceskybratr.cz/archives/14396>
- REINER, MARTIN: Básník. Román o Ivanu Blatném. Torst, Praha 2014. ISBN 978-80-7215-472-2
- SCHMIDT, NORBERT: Kostel jako výzva a šance. In: *Zpravodaj pražské arcidiecéze*, 2014, roč. 22, č. 6.
- SEIFERT, JAROSLAV: Všecky krásy světa. Československý spisovatel, Praha 1985. ISBN neuveden
- SKALICKÝ, KAREL: *Církev v Evropě, Evropa v církvi*. Trinitas, Svitavy 2019. ISBN 978-80-86885-43-8
- STÖRIG, HANS, JOACHIM: *Malé dějiny filozofie*. Zvon, Praha 1991. ISBN 80-7113-041-9
- SVOBODA, JIŘÍ: *Přítel Vítězslav Nezval*. Československý spisovatel, Praha 1966. ISBN neuvedenou
- ŠTOL, LADISLAV: Třicet let bojů za českou socialistickou poezii. Orbis, Praha 1950. ISBN neuvedeno.
- TILLICH, PAUL: The Totalitarian State and the Claims of the Church. In: *Social Research*, 1934, roč. 1, č. 4, str. 405-433.

TURNOVSKÝ, PAVEL: *Nezval, surrealisté a astrologie*, 2009. Rezonance. [online] 11(10). [cit. 1.10.2020]. Dostupné z: <http://www.rezonance.cz/wp/nezval-astrologie-a-surrealiste/>

VANÝSEK, JAN. *Prožil jsem zvláštní století: vzpomínky očního lékaře prof. MUDr. Jana Vanýska*. Brno: Albert, 2007. ISBN 978-80-7326-123-8

VLAŠÍN, ŠTĚPÁN A KOL.: *Slovník literárních směrů a skupin*. Panorama, Praha 1986. ISBN neuvedeno.

Zápisník Vítězslava Nezvala: „*V tomto zápisníku necht' je...*“. Literární archiv Památníku národního písemnictví, inv. číslo 19259, přírůstkové číslo 21/71

ZÁPOTOCKÝ, ANTONÍN: *Předvánoční projev předsedy čs. vlády soudruha Antonína Zápotockého*. In: Totalita.cz [online]. 1952 (24) 12 [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: http://totalita.cz/ost/vanoce_01.php

Abstrakt

KUKAL, P. *Teologická interpretace skladby Vítězslava Nezvala „Z domoviny“*. České Budějovice 2021. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce prof. Mgr. Jaroslav Vokoun, Th.D.

Klíčová slova: Vítězslav Nezval, poetická teologie, interpretace literárního díla, teologická interpretace, komunistická ideologie, sakralizace politiky, básnický obraz, dialektika

Práce se zabývá analýzou teologických motivů v konkrétním poetickém textu – skladbě významného českého básníka XX. století Vítězslava Nezvala.

V teoretické části zkoumáme kontext vzniku skladby. Tímto kontextem je jednak náboženská identita básníka na konci páté dekády jeho života, jednak politická situace v Československu a její konsekvence v oblasti umělecké tvorby.

Praktickou část tvoří detailní analýza textu skladby, identifikace náboženských motivů a jejich teologická interpretace v duchu principů poetické teologie. Skladba je pro potřeby práce rozdělena do tematicky víceméně homogenních oddílů, které jsou jednak podrobovány samostatné analýze, jednak jsou identifikovány motivické linie, které některá z těchto bloků vytvářejí.

Z výstupů interpretačního procesu plyne, že Nezvalova eschatologická představa završení dějin v beztřídní společnosti je sice pocitována jako lidstvu imanentní, je však jednoznačně konstruována na náboženském základě.

Abstract

Theological interpretation of Vítězslav Nezval's poetic composition „Z domoviny (From the Homeland)”.

Keywords: Vítězslav Nezval, poetical theology, literary work interpretation, theological interpretation, Communist ideology, sacralization of politics, poetic imagery, dialectics

The thesis deals with the analysis of theological motifs in a specific poetic text – a poetic composition of an eminent 20th-century Czech poet, Vítězslav Nezval.

The theoretical part deals with the context of the composition's origin. The context lies in the poet's religious identity at the end of the fifth decade of his life on the one hand, and in the political situation in Czechoslovakia and its consequences for the arts on the other.

The practical part consists of a detailed analysis of the text of the composition, the identification of its religious motifs, and their theological interpretation in the spirit of the principles of poetical theology. For the purposes of the thesis, the poetic composition was divided into thematically more or less homogeneous sections. They were then analysed individually, and the lines of motifs formed of some of these blocks were identified.

The outputs of the interpretation process suggest that although Nezval's eschatological idea of the culmination of history in a classless society was felt as immanent to humankind, it was doubtlessly founded on religious grounds.